

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Status

Julen 1968

Bjarne Søren

Foto: Herbert Backofen

Status

(Utkommer med tio nummer per år)

Nr 10 • 1968

Ansvarig utgivare: EINAR HILLER

Redaktör: SIXTEN HAMMARBERG

Ägare, RIKSFÖRBUNDET
FÖR HJÄRT- OCH LUNGSJUKA

David Bagares gata 3, Box 3196,
103 63 Stockholm

Postgiro 95 00 11

Tel. 08/20 09 23, 20 09 24 (Växel)

Prenumerationspris:
Helår 20:—, halvår 11:—

Kontrollmärke
lagligen skyddat

Innehåll

Sture Wahlström: Allemansrätten, miljöförstöringen . . .	5
Ebba Richert: Den lyckliga ensamheten	8
Sven O. Bergkvist: Grönland en annorlunda värld . . .	11
Marianne Hellmér: Jul i den lilla staden	14
Christina Flodman: Tunnbrödsbak i Dalom	16
Nils-Eric Björsson: En dag med Kuckel och Muckel . . .	18
Carlos: Saxon — världsförbättraren utan gräns . . .	20
Gustaf Rune Eriks: Av grundet	22
Nils-Eric Björsson: När julkorten kom	24
Julbildkryss	27
Sven Björnson: Sjörovat guld försvinner lätt	28
Halvdan Renling: Hem till Forsby	31

ILLUSTRATÖRER

Sven Björnson, Gunnar Persson, Bert Olls,
Majken Banner-Wahlgren

OMSLAG: Sven Björnson

Uppsökande människovård

som arbetsmetod fastslogs av en statlig utredning under 1968. Som riktpunkt för modernt socialmedicinskt tänkande. Socialhjälpslagen ändrades. Det slogs fast, att det åligger kommun att tillse att den som vistas i kommunen får den omvårdnad, som med hänsyn till behov och förhållanden kan anses tillfredsställande. För oss är metoden att söka upp människorna, och att samtidigt genom föreningsgemenskapen söka göra dem positiva, verksamma och medansvariga i folkhälsoarbetet, ingen nyhet. Men det känns ändå välgörande att den uppsökande människovårdens idé mera markant spikas in i våra lagar.

Tyvärr ligger det praktiska handlandet ofta långt efter — en lagändring tar tid på sig att tränga ned på djupet. Våra kommuner, särskilt de små och mindre bärkraftiga, har svårt att praktisera det handikappvänliga samhälle det nu talas så mycket om. Det behövs mycket av modern service för att kommunerna skall kunna fylla lagens anda med levande innehåll. Våra erfarenheter genom åren, för de enskilda människornas hjälp, för den service vi själva och genom förmedling av de organ vi sökt koppla in på hjälpbehoven kunnat ge, visar att det tar tid innan åtgärder når fram. Ett konstruktivt föreningsarbete — vid sidan av samhällets ökade handikappresurser — behövs alltså. Idén att göra de sjunkdomsdrabbade själva positiva, verksamma och ansvariga i folkhälsoarbetet, är en livskraftig idé. Arbetsmetoden har praktiserats av vårt riksförbund under snart 30 års tid. Vi tror att vårt arbete alltså är värt att stödjas — ett handikappvänligare samhälle måste bygga på de handikappades egen medverkan.

God Jul och Gott Nytt Ar önskar Riksförbundet för Hjärt- och Lungsjuka — Tidskriften Status

Allemansrätten, miljöförstöringen och allas vårt ansvar

av Sture Wahlström

För att skydda vad som ännu återstod av Sveriges ursprungliga natur och få några orörda områden av landet bevarade åt eftervärlden och den vetenskapliga forskningen avsatte riksdagen 1909 en del områden, huvudsakligen i Norrland, till nationalparker. Samtidigt bildades Svenska Naturskyddsföreningen och några år senare Samfundet för Hembygdsvård. Dessutom tillsattes inom Vetenskapsakademien en naturskyddskommitté, som hade till uppgift att handlägga vissa ärenden av vetenskaplig betydelse. På detta sätt fick hela naturskydds rörelsen vid sin begynnelse en utpräglat vetenskaplig karaktär och omfattades huvudsakligen av naturvetenskapsmännen och naturvetenskapligt intresserade lekmän samt ett fåtal esteter. Att vinna någon mera allmän förståelse för skyddet av naturen visade sig däremot vara svårt.

Under senare årtionden har emellertid bilden förändrats högst väsentligt. Det har mer och mer visat sig, att exploateringen av naturvärdena ofta varit ensidig och t. o. m. felaktig ur ekonomisk synpunkt. Därför har det blivit en viktig uppgift för naturskyddet att klarlägga den ekonomiska betydelsen av att naturskyddssynpunkter anläggs på denna exploatering.

◇

Från och med den 1 januari 1965 har vi som bekant också fått en ny naturvårdslag här i landet. Den har ersatt naturskyddslagen av 1952, strandlagen och vissa regler i byggnadslagen. Den slår fast att naturen är en nationell tillgång, som skall skyddas och vårdas, samt att envar skall visa hänsyn och varsamhet i sitt umgänge med naturen. Naturvården skall vara en såväl statlig som kommunal angelägenhet. Bestämmelser finns för naturparker, naturminnen och bildandet av naturreservat, och vidare skall olika växt- och djurarter effektivt skyddas.

För att åt allmänheten trygga tillgången av platser för bad och friluftsliv

kan länsstyrelse förordna att visst strandområde skall vara naturskyddsområde, och inom ett sådant skall bebyggelsen kontrolleras på i huvudsak samma sätt som enligt strandlagen och möjlighet ges att ingripa mot anläggningar som inskränker allmänhetens rörelsefrihet.

Till ytterligare skydd för landskapet föreligger även tillståndstvång för täkt av sten, grus, sand och lera för annat än markägarens husbehov.

Allt detta, och mycket mera därtill, ser synnerligen tillfredsställande ut på

papperet. Och man tycker nog att det hela i huvudsak ter sig tämligen invändningsfritt.

För en tid sedan stod emellertid en advokat på ett möte i Uppsala och ironiserade över "daltet" med grusåsarna. "Flytta en grusås till Skansen", utbrast han frejdigt, "så kan folk gå dit och titta på den när de har lust!"

◇

För omkring ett år sedan förklarade en känd professor att alla gamla alléer

Naturvårdslagen av den 1 jan. 1965 slår fast att naturen är en nationell gåva, som skall skyddas och vårdas. Envar skall, heter det, visa hänsyn och varsamhet i sitt umgänge med naturen. Naturvården skall vara en såväl statlig som kommunal angelägenhet. Bestämmelser finns för naturparker, naturminnen och bildande av naturreservat, skydd för olika växt- och djurarter... från ord till handling!

omedelbart borde huggas ner. Dels var de för det mesta fula (!) att se på, dels var de till hinder för trafiken.

Dessvärre har dylika herrar många meningsfränder.

Skydda landskapsbilden var det, ja. Stockholms stad har under de senaste årtiondena förvärvat väldiga markområden, och många av dessa köp sägs på ansvarigt håll i flertalet fall ha gjorts i avsikt att skydda naturen och ge människorna tillfälle att idka ett så mångsidigt friluftsliv som möjligt.

Detta hindrar dock inte att man på diverse smygvägar och via gamla beprövade förhållningstaktiska åtgärder eliminerar i stället för främjar de ursprungliga uttalade avsikterna. Speciellt uppmärksammat har på senare tid Sandvikens sportstugeområde på Näslandet i den sörmländska skärgården blivit. Där kommer, om vissa mäktiga herrar får som de vill, en ny storhamn att byggas. Vart sportstugeägarna skall ta vägen, om planerna går i verkställighet, är det f. n. ingen som vet. Och ännu mindre vet man vilka ersättningsmöjligheter som kommer att finnas.

Åtskilliga liknande projekt har aviserats på andra håll runt Stockholm och i andra mellansvenska trakter. Och naturligtvis kan snart sagt vilket värdefullt fritidsområde som helst, var som helst i landet, komma att drabbas av kommunala och/eller statliga myndigheters fiffighet i berörda hänseenden.

◇

Men hur går nu sådant här ihop med vår nya fina naturvårdslag? Ja, säg det! I lagen står visserligen att landskapsbilden skall *i möjligaste mån skyddas*, men bestämmelserna är tyvärr synnerligen vagt utformade. Det har från många håll gjorts påpekanden inte bara i fråga om de risker naturvärdena utsätts för genom ökad industrialisering och nedskräpning. Även jordbrukets strukturomvandling kommer in i bilden. I de ekonomiska kalkyler som görs upp räknar man ju nästan undantagslöst med att de arealer som tas ur jordbruksproduktionen i stället blir produktiv skogsmark, och har man den minsta kännedom om vårt lands odlingsområden, så förstår man lätt vilka negativa konsekvenser som kan bli följden av en sådan utveckling.

Vi skall bibringas både materiell och andlig trivsel i nuet och framdeles — denna något nötta paroll har hörts från

Vid sötvattenlaboratoriet i Drottningholm utanför Stockholm företas kontinuerliga undersökningar av fisk. Som bekant är numera en del insjöar svartlistade av myndigheterna, därför att kvicksilverhalten i fisken är alltför hög. Fisken kan dessutom ha alltför stark smak av dy.

talarstolar och setts i tidningsrubriker nästan till leda. Vanligtvis blir den till intet förpliktande, eftersom ett av de vanligaste fenomenen i det moderna samhället är att den ena handen inte vet vad den andra gör.

Det är ju gott och väl att man har en naturvårdslag, som bl. a. stadgar böter och fängelsestraff för nedskräpning. Härmed menas ju bland åtskilligt annat att man lämnar efter sig bilvrak, tombuteljer, papper osv. i all oändlighet. Gränserna mellan begreppen nedskräpning och förfulning är emellertid ganska flytande. Bilvrak och engångsglas utmed vägarna är förvisso trista företeelser. Men vad skall

man då säga om de obotliga skador som en under årtionden försummad vattenvård utgör? Och varför får moderna arkitekter och byggmästare med mäktiga kapitalintressen bakom sig förfula och förstöra den ena idyllen efter den andra i ungefär så stor utsträckning de behagar?

När man iakttar och begrundar i hur hög grad det helt ostraffat går att förfula, förstöra och förgifta det svenska landskapet, undrar man om inte en revidering av den nya naturvårdslagen borde ske med det snaraste.

Bara ett enda skräckexempel. På de senaste trettio åren har Mälaren åldrats och förstörts lika mycket som un-

Vi vill ha "förtroende" för de köttbitar vi lägger i våra pannor och grytor, dvs. att vi kan lita på att inga gifter lurar på oss t. ex. i julsinkan — riskfritt om vi får be!

der tusentals år i sjöns tidigare historia. Och samtidigt som människans exploatering av sjön medför en i allt snabbare takt ökad förorening växer också de mänskliga behoven att använda sjön. Över tre miljoner människor kan i framtiden behöva ta sitt dricksvatten från Mälaren, och även sjöns betydelse som bad- och fritidsområde växer ständigt.

Byggandet av en sulfatfabrik vid Kvikksund lyckades man avvärja, men däremot finns det risk för att Försvarets fabriksverk får uppföra en stor centraltvättanläggning i Eskilstuna. Nog är det ganska nedslående att inte ens samhällsägda företag skall kunna förmås att ta större hänsyn till miljöskyddet.

◇

Fritiden har ökat för oss alla och kommer att öka ytterligare. Vi har blivit storresenärer och nöjeskonsumenter i en omfattning som ibland kan förefalla nästan osannolik. Campingplatser, hotell och sportstugeområden har vuxit som svampar ur jorden. Vi bilar, åker tåg, buss och jetplan, travar omkring i markerna, söker oss till badstränder, fiskevatten, fjällområden.

Kanske kan det till och med påstås, att vi går i flock och farnöte. Att våra aktiviteter inte alltid är så värst nyanserade. Vi hävdar gärna att vi längtar efter orörd natur och rogivande avskildhet. Men detta hindrar inte att vi trängs in absurdum på diminutiva och lortiga badstränder och campingställen. Kort sagt: uniformiteten är ytterst iögonfallande.

Detta trots att Sverige är dels ett mycket stort och dels ett glesbefolkat land och trots att den unika allemansrätten ger oss möjligheter, som för en engelsman eller holländare kan te sig nära nog sagolika.

Här har redan påpekats hur myndigheter och storindustrier var för sig eller gemensamt inkräktar på våra orörda, eller relativt orörda, naturområden, hur teknikerna visar bristande sinne för harmoni och kontinuitet i utvecklingen, vilka förödande verkningar det bristfälliga sanitära bygget fått för sjöar och vattendrag etc. Emellertid kan det också hävdas, att varje enskild svensk har åtskilligt på sitt samvete när det gäller nedsmutsning, förfullning och förgiftning ute i markerna. Kan hävdas, som sagt — men med vissa förbehåll.

Om t. ex. förpackningsindustrin i större utsträckning än som skett hade

känt sitt ansvar, så hade naturen aldrig blivit så till den grad belamrad med plast- och papphöljen av alla de slag, engångsglas, ölburkar och diverse andra obehagliga ting. Och om inte fritidsintressenas exploatörer av skilda kategorier varit fullt så angelägna att tjäna storkovan på lättvindigast möjliga sätt, inte hade vi då haft så många otroligt fula, trista och mer eller mindre hälsovådliga campingplatser.

◇

De kvalificerade syndarnas skara är stor, mycket stor. Tvättmedelsfabrikanter, tillverkare och försäljare av kemiska besprutningsmedel, "trä- och cellulosatänkare" i kvadrat, fantasilösa kraftverksbyggare och sjöreglerare,

och ingens ofärd. Se bara, säger de, hur folk trivs! Vi är tråkighetens svurna fiender. Både kommunalgubbar och industrifolk komplimenterar oss för våra initiativ.

◇

Att den enskilde individens eventuellt egna initiativ undan för undan förkvävs och negligeras har man kanske inte tänkt så mycket på — eller också har man i själva verket tänkt just på den saken. Samhällets ledande organ, de som stiftar naturvårdslagar och tillhåller oss att inte skräpa ned och "bära oss åt", är sannerligen i betänklig grad tvetungade. De låter oss betala dryga böter om vi medvetet skräpar ner eller på annat sätt åstadkommer förstörelse i naturen. I den

Besprutningsmedel av alla de slag kan vara bra vid bekämpningar av vissa speciella skador etc. Tyvärr har de dock i regel alla den nackdelen att de dödar eller skadar även organismer, som är helt oskyldiga i föreliggande sammanhang. Vidare lagras olika gifter i växterna, och via dessa och djuren förs de vidare till människokroppen.

slöa och okunniga s. k. fritidsexperter, föga framsynta lagstiftare, Planertztyper bland väg- och husbyggare — alla har de sin trasa med i byken.

Och det finns ingen brist på ivriga och okritiska goda-råd-slukare, det kan säkert varje människa som sysslat med reklam eller redigerat någon av veckopressens otaliga frågespalter intyga.

Dyrkan av det gyllene tillfället — tillfället som måste gripas i flykten, tillfället man inte vågar missa — som fördärvar vårt humör, fördunklar vårt omdöme och förvandlar vår kultur till en febril tävlan om en plats i trampkvarnen — denna dyrkan är vad fritidsintressenas och habegärets exploatörer aldrig försummar en chans att underblåsa. De framstår gärna som osjälviska idégivare, som vill allas väl

heliga produktionens och statsfinansernas intresse låter de dock storindustrin (både den samhällsägda och den enskilda) massproducera sådant som direkt och oupphörligen inbjuder människorna att grisa ner omkring sig.

Affär är affär, resoneras det. Men man säger också: Allemansrätten är till för er alla, så länge ni sköter er. Däremot säger man aldrig: Vi som makten haver, vi kan naturligtvis bygga en konstgödsel-fabrik, ett atomkraftverk, en benmjölsfabrik eller ett oljeaffinaderi precis var vi behagar — även mitt i ett sportstugeområde eller vid en präktig badvik.

Nej, man uttalar sig självfallet inte på det viset. Man uttalar sig över huvud taget knappast alls i dylika angelägenheter, utan man smyger sig via paragrafdjungler och förhållningstak-

tiska irrgångar hän mot fullbordat faktum, varefter någon portalfigur framträder och beklagar att man med hänsyn till landets försörjning och det allmänna bästa tvingats tillgripa vissa impopulära åtgärder. Men nya arbetstillfällen har ju skapats, och ingen är väl beredd att välkomna det spöke som heter arbetslöshet.

Naturligtvis är detta ett tillspetsat resonemang. Det finns alltid rum för både vedertagna och önskvärda mönster. Och inför vad som betecknas som bister nödvändighet, får givetvis alla romantiska och sentimentala hänsyn falla.

◇

Men det finns ju så många bedömningsgrunder för vad som kan anses vara bister nödvändighet. Ofta har denna en förvillande likhet med det näst eller näst-näst nödvändiga, och börjar man kliva nedåt på stegpinnarna, vet man så småningom inte riktigt var man hamnar. Kanske i ett behagligt dunkel, där det inte syns om man rodnar inför vad som på grund av egna misstag och/eller egen likgiltighet framstår som en nödvändighet av ett eller annat slag.

◇

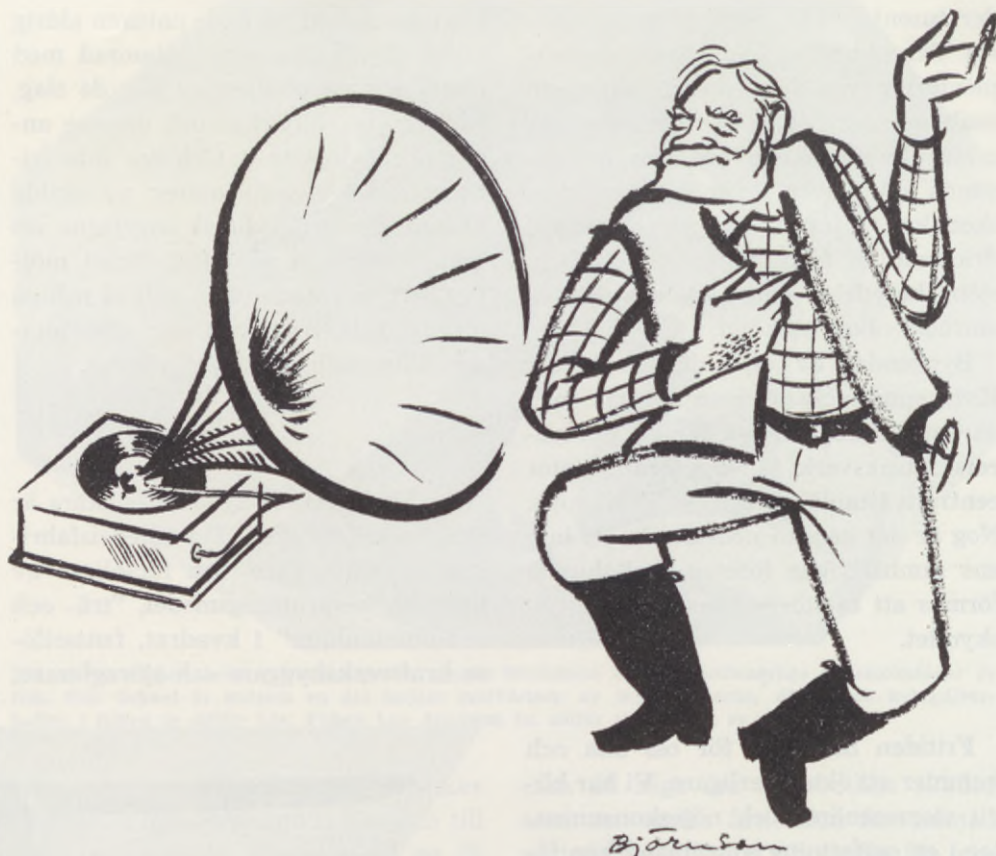
Alla, både myndigheter och enskilda, brukar vara rörande eniga i sitt fördömande av gångna generationers besinningslösa rovdrift. Alla vet vi att jorden under många årtusenden utplundrats i den tron, eller åtminstone förhoppningen, att naturens rikedomar är outhärliga. Numera vet vi alltför väl att de inte är det. Ändå fortsätter vi med att fördöma tidigare generationers verk, samtidigt som vi hämningslöst praktiserar ett efter-oss-syndaflo-den-tänkande, vilket förvisso aldrig kan bli till gagn för våra barn och barnbarn.

Härav borde vi kunna lära oss att människan måste acceptera sin ställning som biologisk varelse och samarbeta med naturen i stället för att ensidigt och kortsynt utnyttja den till vad som för stunden förefaller vara mest rationellt och lösnande.

Överallt ute i markerna råder en jämvikt som det alltid är mer eller mindre riskabelt att rubba. En av naturskyddsorganisationernas viktigaste uppgifter är att klarlägga denna fråga och ge förslag om de åtgärder som måste vidtagas.

Riks- och kommunalpolitiker av alla kategorier borde vara mera angelägna

Forts. å sid. 10

... hade en gammal trattgrammofon, spelade dansskivor som han ensam dansade efter...

Den lyckliga ensamheten

Av Ebba Richert

Det finns en ensamhetens ljuvlighet, svår att finna men oersättlig för den som en gång funnit den.

Ensamheten är nödvändig för att man skall få perspektiv på sitt eget handlande i umgänget med olika sorters människor. Det är ensam med sig själv man ger betyg i sitt uppförande. Det finns många ungdomar som intet högre önskar än att få vara ifred. Barn som inte tycker om föräldrarnas inträngande frågor, barn som lever i sin egen värld och är lyckligast med sig själva. Låt vara att de kanske betraktas som enstöringar men om de är lyckliga, varför ska vi då försöka göra om dem eller beklaga dem? Den ensamhet man i barndomen gjort till sin förtrogna, är den enda som står kvar då människor sviker eller död drar in broar man inte kan vinda upp igen.

Ensamhetens härlighet är ett fåtal förunnad. Det kan låta som ett döds-

hugg för den som aldrig upplevat annat slag av ensamhet än den grå bittra och förtärande, men den människa som upptäckt att känslögenositet ger största utdelning, att ur godhet föds vänlighet, den kan inte bli negativt ensam.

Nu hörs en kör av invändande röster: — Vi har gett men bara fått otack till lön. Kanske! Det vore orimligt annars, så ovana som vi svenskar är med vänlighet. Man blir kanske missförstådd, åthutad, i allra värsta fall rånad, överfallen, misshandlad. Sânt har hänt någon enstaka gång men knappast som en följd av klok, sund godhet, snarare av enfald. Att vara älskvärd, generös i sina känslor, något vi svenskar har lite svårt för! Vara vänlig mot en människa utan att kräva tack tillbaka. Det är den osjälviska vänligheten som attraherar, den spontana icke beräknade, det är den som leder till kontakt och leder ut ur ensamhet.

ten. Den vänligt sinnade är lycklig i sin ensamhet och kan dela med sig av sin ålderdoms vishet och glädje åt sin omgivning.

En sådan man kände jag en gång i tiden. Han bodde ensam i en stuga i Västerbotten, hade en liten silverrävs-farm, tillverkade konstverk ur trädmissväxter han sågade ut. Han fiskade själv, lagade sin mat själv, skötte allting ensam. Han hade en gammal trattgrammofon, spelade dansskivor som han ensam dansade efter. Ingen visste något om hans förflutna, han hade varit i Arizona som rallare och fotvandrat i Sverige tills han fann en plats han ville leva och dö på. Han var en mycket lycklig människa. Varifrån han hämtade sin glädje anförtrorde han ingen. Jag gissar den var ur ett långt livs rik erfarenhet, och hans intressen var många. Han beklagade sig inte fast hans stuga låg avlägset från grannar. Med jämna mellanrum tog han sig in till samhället, sommartid med cykel, vintertid med spark. Han hade sina träsnidesarbeten med sig som han sålde till den som ville köpa. Han var mycket omtyckt, en god lyssnare som folk gärna berättade sina sorger för och fick tröst hos.

Jag tror många svenskar har det felet att de är rädda för att ge ifrån sig något av sig själva. Och de vågar inte visa sitt intresse för andras problem,

Ensamhet är nödvändig för att få perspektiv på sitt handlande. Det gäller även för finansmän i London och New York med värdepapper, som faller som regndroppar, om man inte tänker sig för.

rädda för att vara närgångna, frågvisa. Ändå önskar många människor ingenting högre än att just bli utfrågade om sitt eget liv och sina egna intressen. De söker någon som kan konsten att lyssna, och ingen har väl så lätt att bli god vän med en människa som den vilken äger denna konst, att lyssna och behålla vad han hört, för sig själv. Det

gäller att kunna ge och ta emot i väl avvägda proportioner.

En ensam människa, förutsatt att hon är frisk och positivt inriktad, har möjligheter att skaffa sig vänner inom skilda läger. Hon kan bli vicemamma, vicefarmor för släkt och vänner barn. Hon kan erbjuda sin hjälp åt handikappade och andra ensamma som har svårt att reda sig själva, hon kan på så sätt vara till nytta och glädje. Hon har den stillhet i sitt liv som ger kraft att betyda något för sin omgivning. Hon bryts inte ner av de krav som ställs på en husmor och mångbarnsmamma eller en stressad familjefar. En ensam människa om hon är sund, frisk och normal, behöver inte sakna tillfällena att öppna sitt fönster mot livet, oavsett hur gammal hon är. Det är de som på ett naturligt sätt glidit över från en åldersgräns till en annan. Det är dessa gamla, män såväl som kvinnor, som vänligt visar fram sin fond av ett livs erfarenhet, likt en blomsterflicka som med sin korg på armen leende går omkring och delar ut sina blommor.

Den fina ensamheten!

Man kan finna den i en skogsglänta en sommardag, med Beethoven eller Mozart i transistorradien, ensam med solen, himlen, fåglarna, insekternas surr och skogens lätta sus. Uppfylld av undret att vara människa, det högsta av allt skapande i denna sinnrika värld.

Ensam i det egna rummet! Med blommor man gläds åt. Tystnaden, friden. Med musik och levande ljus, värme, medan höstmörkret eller den isiga vinternatten ligger utanför. Ensamheten kan bli som en gudstjänst, en helgedom man går in i. Man kan befolka den, bjuda in gäster till sitt bord. Men till det fordras fantasi, en stark inlevelse, något av barnets diktarglädje innan barnet underkastats de vuxnas censur.

Att kunna berika, befolka sin ensamhet är kanske en gåva från ovan. För den som tror att i varje människas liv ligger en uppgift och mening, i gatsoarens som i kungens eller presidentens, för den kan livet inte bli något man försöker smita ifrån innan det är färdigt.

Ett människoliv kan vara fruktansvärt svårt. En ensamhet kan vara bitter, men inte bittrare än att vi, förut-

Forts. å sid. 10

Den fina ensamheten kan man finna i en skogsglänta en sommardag, med Beethoven eller Mozart i transistorradien, ensam med solen, himlen, fåglarna, insekternas lätta surr och skogens sus.

än de är att lyssna på de varnande rösterna från botaniker, zoologer, hydrologer, limnologer, neutralt arbetande giftexperter, författare, konstnärer m. fl. Och de borde samtidigt vara mer skeptiska mot de "idésprutor" som målmedvetet och under idealistisk och nationalekonomisk täckmantel strävar efter att industrialisera och kommersialisera praktiskt taget varje form av fritids- och semesterverksamhet.

Har vi inte mer än nog av statussymboler och avundstänkande? Och har vi inte ännu så länge väldiga fjällområden och skogar att vandra omkring i, om vi bara vill lämna bilköerna och de överfyllda parkeringsplatserna under några dagar eller veckor?

Fransmän, tyskar, italienare, engelsmän och många andra upphör aldrig att förvåna sig över att vi inte utnyttjar de väldiga möjligheter till friluftsliv som finns i våra vidsträckta fjälltrakter. Väglösheten är ju en oskattbar fördel, hävdar de. Det är just väglöshet och storstilad ödslighet vi själva skulle önska att vi hade mera av. Ni förstår inte ert eget bästa.

Det gör vi kanske inte. Låt oss alla tänka efter riktigt ordentligt! Låt oss gå in för att upptäcka så mycket som möjligt av det svenska landskap som ännu faktiskt ligger miltals bortom vägar och samhällen. Och låt oss samtidigt hålla ett öga på vad myndigheter och industrimatadorer kan behaga hitta på. Ser vi att de är i färd med att föra oss bakom ljuset, så låt oss inte rädas för att ryta till. De är inte bara våra herrar, alla dessa som befolkar samhällshöjderna, utan de är till även för att tjäna och hjälpa oss. De har ju själva deklarerat, att det är utifrån dylika grundsatser som en demokrati skall fungera.

◇

Vilken blodig ironi demonstrerade inte Carl von Linné när han i den zoologiska systematiken placerade in människan som *Homo sapiens*, den visa människan! Människan, giftspridaren, nedsmutsaren.

Arsenik, kvicksilver, nikotin och mängder av andra oerhört starka gifter har sedan länge spritts ute i markerna, på träden, bland grödan. Avfallet från våra vattenklosetter, från fabriker, verkstäder osv. förstör våra vattendrag. Redan de direkta skade-

verkningarna är enorma. De indirekta verkningarna är alltid mer eller mindre svårbedömbara, men att de i längden kan bli direkt katastrofala finns det ingen anledning att betvivla. Docent Hans Palmstierna vid Statens Bakteriologiska anstalt har uttalat intensiva varningar beträffande dessa och angränsande frågor och problem.

Statens Naturvårdsverk, under ledning av den energiske generaldirektören Valfrid Paulsson, har under senaste året fått ökade resurser till sitt förfogande, och detta lovar, får man hoppas, åtskilligt gott för framtiden. Hur som helst måste det med skarpa konstateras, att det är forskarnas uppgift att framlägga de värden och gränser som ur medicinsk-hygienisk synpunkt kan rekommenderas när det gäller de många olika gifter som på skilda sätt drabbar natur, djur och människor. Därefter har myndigheterna att på grundval av vetenskapliga fakta och eventuellt motsvarande intressen fatta sina beslut. Denna rollfördelning tycks inte vara särdeles väl accepterad i dag, men det är hög tid att den blir det.

◇

I docent Hans Palmstiernas bok "Plundring, svält, förgiftning" står bl. a. följande att läsa:

"Vi är världens rikaste land, därför att vi ännu inte har alltför förstörda jordar och vatten. Vi kan genom en vettig miljöpolitik visa andra länder

vägen. Vi har forskare som kan komma att lösa världens energiproblem."

Exempel?

Hannes Alfvén och Bo Lehnert försöker lösa problemet att försörja oss med energi ur tungt väte, det enda som kan klara oss när kol och olja sinar. De bör därför få förtur till fonder och personal. Och i Lund pågår mycket intressanta växtförsök, som kan komma att bidra till täckandet av världens desperata proteinbehov.

En vettig miljöpolitik var det, ja. Har vi några utsikter att få se den innan vi har mer eller mindre helt "giftat ner" Sverige och fördärvat dess jordar och vattendrag?

Palmstierna är förvisso pessimistisk, men han tror ändå att det finns tid kvar till att vrida tiden rätt igen. Forskarna måste säga ifrån mera på skarpa, hävdar han, och politikerna måste visa större vilja och beslutsamhet.

Hans Palmstiernas stora intresse just nu är knutet till en "experimentstad" någonstans i Sverige — vilken vill han i skrivande stund inte avslöja. Där skall emellertid en rad av hans och andra forskares miljöidéer prövas. Sedan skall de presenteras för kommande tätortsbebyggare.

Må vi som sagt hoppas att tiden kan vridas rätt igen. Det får helt enkelt inte vara för sent.

Och vi måste alla hjälpa till i den absolut nödvändiga kampen mot lort- och giftmiljöerna. Här får inte finnas någon prutmån.

■ DEN LYCKLIGA ENSAMHETEN

Forts. från sid. 9

satt att vi är friska och har våra sinnen i behåll, kan ta itu med den, göra något för att komma ur den eller acceptera den som en vän. För det är ju inte ensamheten som är vår fiende, det är vi själva som i vårt övermod att inte vilja erkänna dess existens, riktat alla våra taggar mot den.

Den som har levat ett inre rikt liv, den som funnit intresse i sitt arbete och som in i åldern kan bygga sig en egen värld, där minnena lyser som ledstjärnor från både ljus och mörker, den människan kan också förlika sig med den ensamhet som är vår arvedel likaväl som gemenskapen.

Den lyckliga ensamheten finns men den talas så sällan om. Den är som Lyckan, styvbarnet i atomåldern, den tiger still.

Ni som läser

Status

julnummer

måste veta att

Status

ger sociala och medicinska fakta

i lättläst form

under hela året!

Jägare i aktion på isen, samtliga bilder Lars Ahy

Grönland en annorlunda värld

av Sven O. Bergkvist

Det är en säregen, hisnande upplevelse att flygledes nalkas det väldiga, ödsliga Grönland — detta djupfrysta, grönkantade jättepäron som på kartan liksom på måfå är utkastat mellan det lilla Kap Farväl och den stora Nordpolen. Och som, ologiskt nog och trots det enorma avståndet i mil, miljö och kultur, tillhör Norden såsom varande ett "amt" eller län av kungariket Danmark, som på så vis verkligen inte är det lille puttländ som det anses vara. Här ligger de andra nordiska länderna ordentligt i lä när det gäller storleksordningen! Danmark är i själva verket ett av denna världens största nationer och förfogar över klotets utan jämförelser största ö...

Att flyga in över den grönländska kusten är alltså en märklig erfarenhet. Den nyanlagda flygplatsen på Östlandet, i närheten av den oansenliga eskimåbyn Cape Dan, skymtar som ett färglöst frimärke bortom och nedom isbergens oregelbundna sockertoppar. Kulusuk heter landningsmålet. Ibland tycker man sej ha de skarpa, hotfulla is- och bergklyftorna inpå huden och man finner det säkrast att sluta ögonen — som om det skulle göra landningen säkrare och bättre! Det blir som att sänkas i en vitkantad gryta med gröna stänk. Det är klart i vädret och det är en tröst. Att söka finna vägar till det framsprängda grusfältet i

dimma och med dåliga siktförhållanden vore säkert något raffinerat för en självmördare...

Väl nedkommen efter studsens och böljegången längs fältet finns här inte mycket att se — ett typiskt ödsligt flygfält bara med bensinförråd och kaserbyggnader. Men bortom ett par fjällkammrar, djupt i en dal, ligger den lilla avkroksbyn i världens avkroksland.

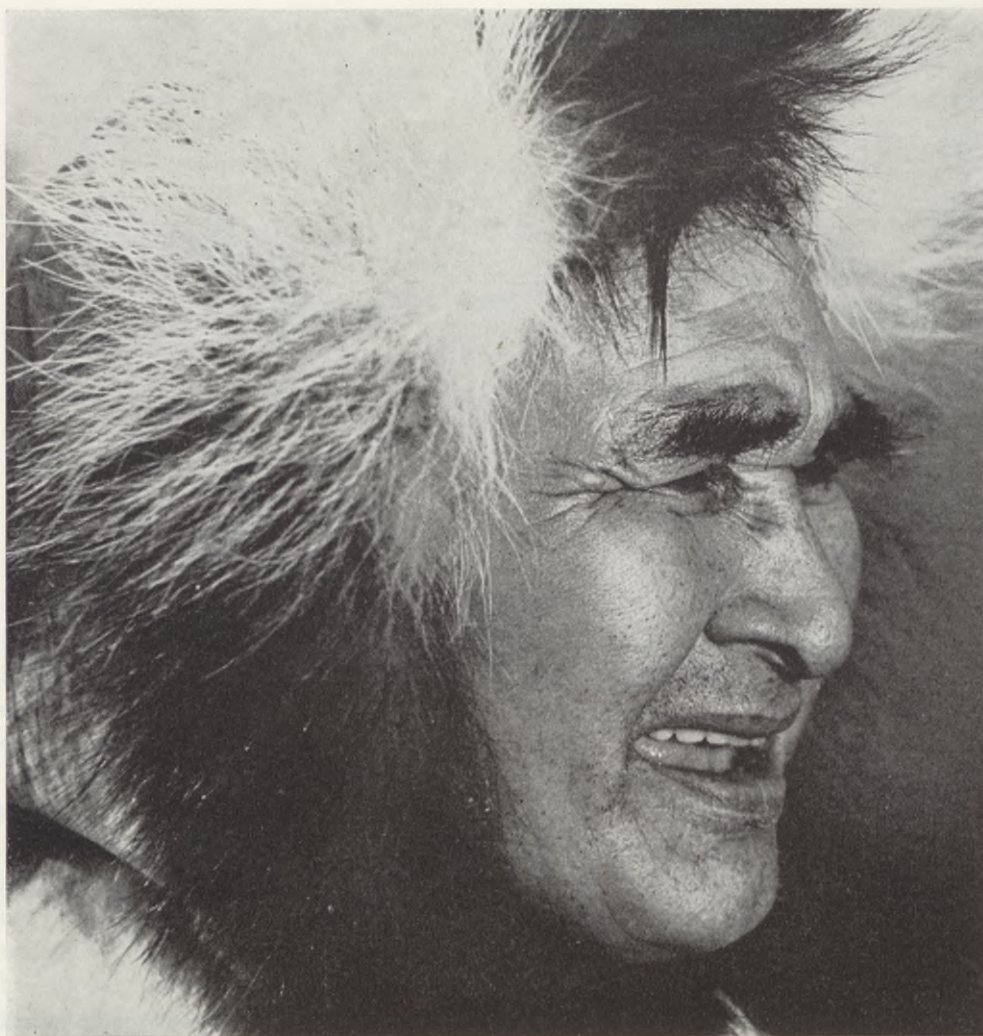
Egentligen var det inte dit jag skulle. Jag drömde om Godthåb eller nå-

"Späcket" halas in, en ordentlig julskinka, över-satt till vår egen aktuella konsumtion i juldagar.

gon av de andra lokaliseringsplatserna i syd, där jag ville uppleva och studera den "rasande utveckling" som jag hade hört talas om i Köpenhamn. Men man bör först som sist kasta alla konventionella föreställningar om "att resa" när det gäller det nyckfulla Grönland. Att ta sej dit och därifrån går riktigt skapligt numera, i flygaldern, men att sedan förflytta sej inom öriket är ofta ett hopplöst företag — och det borde jag också ha förstått efter sammanträffandet med sjuksköterskan i den danska huvudstaden som berättade att hon suttit fem veckor i isödemarken och väntat på en helikopter som skulle föra henne till den egentliga avreseplatsen och sedan hem till Köpenhamn.

Det finns några platser i sydgrönland som är tämligen säkra kommunikationscentrum. Flygfältet i Söndre Ströfjord stoltserar med hänvisningsskyltar till Paris (4 tim 25 min) och till Moskva (5 tim 20 min), men för eskimåerna själva och andra inlandsresenärer kan det ta lika många dagar, i värsta fall veckor, att ta sej till grönländska byar som geografiskt ligger tämligen nära, som det tar timmar att resa till någon av de avlägsna metropolerna. Flygfält ute i provinsen är tämligen sällsynta. Helikoptrarna har på senare år gjort framkomstmöjligheterna bättre, men också de har sina be-

fett för lamporna i de primitiva hyddorna, liksom värme och åtskilligt annat. Men sälen började svika: drog norrut i och med att klimatet förändrades. Fisken blev räddningen, men den blev inte någon fullgod ersättare — gav visserligen mat i magen, men inte allt det andra, i varje fall inte utan omvägar utifrån och via Penningen. Därmed blev eskimåns situation förändrad i grunden. Han blev samhällsmedborgare i "civiliserad mening", med allt vad det innebär av köpenskap och relationer. Där står grönländaren i dag och det finns knappast någon väg tillbaka till ursprunget.

Danmark satsar åtskilligt för att förvandla eskimåerna till s.k. välfärdsmedborgare. Beloppen för den nya femårsperioden, som omfattar 1966—1970, rör sammanlagt 1.250 milj. kr och är 75 procent högre än under föregående period. Det räcker emeller-

Prydlig eskimå i närbild, infångad av vår kamera-man...

...och här en mera stillsam kvinna i begrundan och andakt inför morgondagen.

gränsningar. Båttrafiken är lamslagen större delen av året på grund av isberg och drivis till havs och i fjärdar.

Det var med spända förväntningar jag vandrade ut i den grönländska ödsligheten och även om jag nu inte kom dit jag egentligen skulle, så fick jag snart nog ett visst grepp om den grönländska problematiken, som jag f.ö. hade snuddat vid redan i Köpenhamn i samband med avresan.

Några fakta kan vara på sin plats:

Grönland är sedan 1953 — då FN begärde att den danska regeringen skulle lägga papperen på bordet i sin speciella kolonialfråga — ett danskt "amt", dvs län, och de grönländska eskimåerna är såtillvida likaberättigade danskar med samma fri- och rättigheter och med samma förmåner på samhällslivets olika områden som alla andra danska medborgare — i varje fall enligt lag och på papperet.

Men hur fungerar det hela i praktiken? Kan man verkligen förena två helt olika världar i ett och samma land?

Det är en intressant frågeställning, men också en allvarlig. Hur ska det gå med den särpräglade grönländska

kulturen, när nu eskimåerna, i varje fall i teorin, är inlemmade i en välfärdsstat av västerländsk art? Det är ett laddat och känsligt problem, inte minst i "moderlandet" Danmark.

Man har från dansk sida satsat på grönländsk lokaliseringspolitik — och vad får nu dessa moderna åtgärder för konsekvenser i den väldiga utpost som Grönland utgör? Meningen är att man under de närmaste åren ska koncentrera praktiskt taget hela den grönländska befolkningen till fyra platser i Sydgrönland, Frederikshåb, Godthåb, Sukkertoppen och Holsteinsborg, och att man vid dess öppna vikar ska utveckla fisket och fiskeberedningsindustrin. Men vart tar eskimån som eskimå vägen vid en sådan omflyttning? Hur ska han kunna anpassa sej till den moderna industrialismens krav?

Det är ett viktigt spörsmål med både sociala och allmänt medmänskliga aspekter.

Att någonting radikalt måste göras är klart. Eskimåernas existens byggde tills för några årtionden sedan nästan uteslutande på säl fångst och jakt. Familjerna var helt självförsörjande. Begrepp som pengar fanns inte. Man var hänvisad till naturens kapital och det mesta stod och föll med tillgången på säl, som gav både mat och kläder och

tid inte. Bostäderna drar stora kostnader: det är dubbelt så dyrt att bygga på grönländsk grund som i Danmark. Danska staten lämnar upp till 70 procent på hyrorna. Men investeringarna måste räcka till mycket annat: skolor, barndaghem, sjukhus- och socialvård, ungdomsgårdar, nya butiker och allt som hör den moderna välfärden till. Fisket och fiskeberedningen är som sagt numera det inhemska underlaget, men framtidsutsikterna är enligt expertisen behäftad med åtskilliga frågetecken. Före 1920 var torsken sällsynt vid de grönländska kusterna, men i och med att vattnet genomsnitt-

ligt steg med en grad blev den en allt vanligare gäst — men hur länge? Sviker graden, ja, då sviker med stor sannolikhet också torsken. Det kompletterande räk- och laxfisket räcker inte som underlag för välfärdsbygget. Följden blir arbetslöshet, stillastående industrier, överblivna båtar. Och vilsekomna eskimåer, lösryckta ur sina sammanhang och boende i moderna höghus...

Då får vi "lägga ned" Grönland och "ta hem" eskimåerna till Danmark, menade en dansk grönländstjänsteman.

◇

Men tills vidare fortsätter lokaliseringspolitiken — fast i den lilla eskimåbyn Cape Dan, som jag når efter ett par timmars vandring över bergen, går livet sin gilla gång i mer ålderdomlig mening. De glada, naturliga och nyfikna eskimåbarnen, som undersöker allt från kameror till matpaket, verkar inte ha några lokaliseringsproblem. De lever i sin värld — ännu så länge. Innan flygfältet anlades i Kulusuk tillhörde de de mest isolerade människorna på detta klot. I dag kommer underliga främlingar som kallas turister...

Mycket av den gamla eskimåmiljön finns kvar i Cape Dan och ännu hänger kajakerna på sina höga ställningar, oåtkomliga för hundarna som ylar, halvgalna av hunger. Man skymtar uråldriga syner och upplever primitiva vanor, men mitt i byn ligger den nyuppförda skolan med danska flaggan i

topp! Ett besök i ett av klassrummen bekräftar svårigheterna i samband med undervisningen: lärarna talar danska, eskimåbarnen pratar sitt eget språk. Båda parter verkar lättade över den paus vårt besök föranleder. En sångkör plockas ihop i all hast och de ve-modiga melodierna blandas med hundskallen utanför...

Cape Dan lever sitt liv avlägset från den danska planhushållningen. Fångstmannen pysslar med sina redskap och färska skinn fladdrar på torkställningarna. Kvinnorna smälter is till vatten. Brunnar är ett tämligen okänt begrepp på Grönland. De ständigt tjutande hundarna slåss om inälvor utanför en husknut. En fiskebåt puttrar ut mellan drivisen och en lastbil skuttar vådligt utefter den tvåhundra meter långa väg som står till dess förfogande. Hur den kommit hit förstår jag inte. Kanske med båt — men här finns ju ingen hamn och hit kan ju inte några större båtar nå! Kanske med flyg — men hur har man fått den över fjällen från Kulusuk?

Många frågor är obesvarade när jag lämnar den lilla eskimåbyn Cape Dan, som kanske om några år är bortlokaliserad och övergiven som så många andra liknande. Den nya generationens representanter kommer kanske att arbeta på fiskebåt i Godthåb eller inordnas i fiskeberedningsindustrin i något annat centrum. De kanske blir danska välfärdsmedborgare? Men ännu verkar det som om ryktet om lokaliseringspolitiken inte har nått fram...

■ SAXON — VÄRLDSFÖRBÄTTRARE

Forts. från sid. 21

på ett sätt som gjorde att hans tidning i regel blev väl mottagen ute i bygderna. Även om man retade upp sej på ett och annat. För min del blev jag mycket besviken på hans bok som handlade om "kriget utan svärds slag", en bok Saxon format till en sorts fredspredikan. För en grabb verkade en bok om "krig" utan bössknallar och "stupade" blek och händelselös... bättre då med indianböckerna... där hände åtminstone saker och ting!

Men vi småpojkar, som sprang omkring i stugorna och sålde tidningar, var ändå Saxons apostlar och kultur-spridare. Utan oss skulle aldrig tidningen ha nått till så många hem. På det hela taget var naturligtvis Saxon ingen dålig vägledare för oss unga. Sedan var det en annan sak att idéerna var så svåra att praktisera i vår egen värld, där t. ex. kaffet var ett livselexir som puttrade i pannorna på spisen dagen i ända, spred en doft av värme till kylslagna människor. Inte gick det så lätt att byta ut kaffet mot de "ofarliga drycker" vi läste om i bladet. En och annan, mest kvinnor, försökte tappert avstå kaffet, drack "Saxon" någon tid, men återvände snart som fallna änglar i kaffedrickarnas "livsfarliga" krets igen. En sådan avfälling avhånades på vederbörligt sätt, men återupptogs som "nyexaminerad" kaffedrickare: — Jassa! "Äktenskapet" med Saxon vara inte längre än en månad... utan kaffe, kött, fläsk och "dynga" lever inte vanligt folk. — Ja, men Saxon då — levde inte han? — jo-visst... i Stockholm kan man möjligen leva på att sitta och skriva och knapra på morötter...!

◇

Så kunde det låta. Men Saxon var en kanal, direkt till folket, ingalunda betydelselös som opinionsbildare, för vett, vetande hut och hyfsning. Saxon var långt före radio och TV, en apostel med många strängar i sin enmansorkester. Den magre gubben med den alltid för vida kragen, det hemtrevliga skägget och vänligheten lysande ur ögonen, var en världsförbättrare utan gränser. Som sådan fick han erfara att världen är mycket motspänstig mot förbättringar av olika slag — det lärde vi oss också som hans lärjungar i besvärliga miljöer.

Carlos

"Räven raskar över isen..." ja det bör vara en bra visa på Grönland också. Här ser vi ett grönländskt jippo, där man av allt att döma trivs och har roligt. En väl påpälsad festglädje vill man gärna tillägga.

Jul i den lilla staden

Text Marianne Hellmér Teckningar Gunnar Persson

Det var några dagar före jul i den lilla staden från vikingatiden; aldrig hade den sett så idyllisk ut som nu när det snöat över natten. Människor som gick av tåget bara för att fira småstadsjul på stadens stadshotell och pensionat var alldeles betagna.

Tänk att få bo och leva i en sådan idyll, den lilla stadens alla rutor strålade av ljus som i en adventskalender och turisthotellet i backen hade annonserat långt i förväg:

Fira jul i vår lilla stad, slädföre, hembygdsmuseum, stugor från 1600-talet, fornminnen från medeltiden.

Alla turisterna var fyllda av förväntan inför julen i småstaden.

Inne på Länstidningen satt redaktören framför en oöverskådlig bunt med insändare om det nya broeländet, medan telefonerna gick varma om alla möjliga saker, som inte passade stadens innevånare. Om de hade fått som

de velat så hade den lilla staden för länge sedan rivits ned till grunden, och byggts upp på nytt utan både museum och rådhus från 1600-talet.

Kultur, andlig och idéell kultur, efterlyste redaktören, men den var så sorgligt långt borta från det unga, protesterande, uppväxande släktet. Tiden stod alldeles stilla i den lilla staden. Redaktör Lund på Länstidningen var

Yngste journalisten kommer in med ett papper, då chefredaktören sitter i djupa tankar... fjärran från teleprintrar och ombrytning.

som stigen ur en roman av Knut Hamsun, en Redaktör Lyngé till idéer och åsikter, och berodde det bara på honom så skulle nog kulturen värnas om till det bästa, men det var så liten plats i tidningen för den. Alla fullmäktige-referat och alla nya husbyggen skulle in först.

Om någonting hände, tänkte han mitt inne i denna julstämning som tecknad i marin och vitt som på den finaste etsning.

Om det kom någon och ville göra en donation till det nya hemmet för missanpassad ungdom, som det brukade hända i mycket gamla julberättelser, sådana som han läste som pojke...

Men det längsta folk ville sträcka sig till var visst julfemmeinsamlingen. Om han kunde bli en liten pojke igen och åka kälke i Jutas backe!

Redaktören glömde för några minuter bort hela julnumret som väntade på att gå i press. Han glömde full-

mäktiges referat och politiska ledaren och bilderna av den första snön, glömde hela den väg han gått bakom portar, bakom trygghet skyddad av sin småstads barriärer. Han lutade huvudet i handen.

◇

Om han kunde susa rakt ut i vinterlandet. In i barndomen på en förtrolad kälke där inga teleprintrar och ingen ombrytning och inga ringande telefoner fanns, ingenting som man måste göra dag för dag.

Han visste vad det var som kändes så tungt mitt i julen, man ville riva gamla hembygds museet, riva ned hela kulturen, och inrymma vikingsamlingarna i en alldeles nybyggd lokal i Rongaskolan, och med den rivningen skulle ett stycke av hans livsverk gå förlorat, han hade lagt första grunden till det där museet för 25 år sedan. Det var inrymt i ett gammalt hus med snirklade fasader vid torget, där fanns en fornminnesavdelning, ett litet föreläsningssal, där fanns vikingatiden med fornfynd och saga, där fanns den bakom glas och monter.

◇

Men det hjälpte inte, förslaget om rivning hade redan varit uppe till debatt i fullmäktige, det var så gott som nästan bestämt. Backen utanför var vit av snö, förr kunde man åka skridsko på kanalen, åka rakt in i vikingatiden och det var jullov och ingenting kunde nå fram av det som hette samhällspolitik...

Vad hade han väntat sig, att fullmäktige skulle gripas av julyran och låta huset få stå kvar... Här fick snart ingenting finnas kvar i hans lilla stad, här var allting bara vacklande pappkulisser.

Vem brydde sig om fornminnen, vem gick omkring på museet nu längre, ungdomen gick hellre på Bristol när det var dans...

Vad fanns det kvar? En bro som alla klagade över och en kanal som aldrig mer ledde in i ungdomens värld.

◇

Redaktör Lund sätter ett papper i skrivmaskinen, då går dörren upp och där står den yngsta journalisten med strålande ögon och räcker ett papper till honom.

Ett av dessa evinnerliga papper... Redaktör Lund sträcker trött ut han-

Redaktören brottas med en bunt insändare om det "nya broeländet". Telefonerna går varma om alla möjliga saker som inte passar stadens invånare. "Kultur och andliga idéal" efterlyste redaktören, som var fjärran från de unga, uppväxande, protesterande...

den efter det, som han skulle sträcka sig efter livsglädjen, julglädjen, ungdomen...

Som han skulle sträcka sig fåfängt efter allt detta som nu är förbi.

Utan att se på papperet säger han trött:

-- Var det något annat? Och han vet egentligen inte vad han väntar sig för svar på den frågan.

◇

-- Något annat -- Nää, hur så? säger yngste journalisten, jag skulle bara lämna resultatet på julfemmeansamlingen.

...äntligen på väg hem till julfrandet med girlangerna svängande i snöyran, värme lyser ur fönster.

Då ringer telefonen; den ringer som ett glatt meddelande.

Det är fullmäktiges ordförande och han talar med sin vanliga sträva sakliga röst, men hans ord låter som musik i redaktör Lunds öron.

-- Jo, vi ska inte riva ditt museum, vi ska låta restaurera det och bygga ut verksamheten för turisterna i sommar, vi bordlägger hela den där frågan, ville bara meddela dig den saken, vi ses på nästa sammanträde...

◇

-- Redaktör Lund sitter med luren i handen och ser ut på snön som han inte riktigt fattade vad som hänt, en julklapp en gåva av betydelse, man ville inte riva museet, inte riva ned kulturen, man ville bygga upp det istället.

Julgirlingarna svänger i snöyran, redaktör Lund går äntligen hem, han stannar inte i backen en enda gång, den är lätt att gå, lätt som förr en gång. Och det lyser vänligt och innerligt i alla fönster. Den lilla staden ligger framför honom som på en adventskalender. Och redaktör Lund får med en gång en längtan att läsa nånting på sidan om tidningsnotiser och insändare... en riktig julberättelse av Charles Dickens!

Tunnbrödsbak i Dalom

Text Christina Flodman
Teckningar Bert Olls

Det börjar vintras i Dalarna. Dagarna blir kortare. Mornarna är höstlika klara och kalla. Träden faller sina löv i en färgrik matta och turistströmmen avtar till Siljansbygden. Men i bakstugorna startar kvinnorna — som de gjort sedan århundraden tillbaka — årets stora julbak. Tunnbrödsförråden måste fyllas. I dag är det inte av brist på andra bakprodukter utan för att bevara en urgammal tradition. För i Dalarna älskar man tunnbrödet. Och jul utan tunnbröd är ingen riktig jul.

”Bakat vid ett barns födelse kan det hålla sig ganska väl utan att mögla ända till barnets förlovningstid”, skriver Olaus Magnus redan på 1500-talet i sin krönika om svensk brödkultur.

Så länge sparas inte tunnbrödet i dag. Men det hängs i vishusbodar och härbren. Fryser till stenhårda brödkakor under de kalla vintermånaderna och smakar i upptinat tillstånd lika gott som det vore kommet direkt ur den glödheta ugnen.

När Olaus Magnus på 1500-talet skrev sin krönika var tunnbrödsbakningen ett sätt att konservera spannmålslagren. Genom tunnbrödet kunde man i förädlad form spara på det åtråvärda mjölet och behövde inte riskera att det förstördes under alltför långa lagringstider.

Detta i sin tur innebar att storbaken på den tiden och under flera århundraden framåt var vanliga. Storbak som kunde förse ett hushåll med tunnbröd för ett år framåt. För det mesta bakade man dock till jul och midsommar. Det stora julbaket påbörjades redan tidigt på hösten men måste till varje

Elden i de inbyggda ugnarna sprider en glödheta värme i hela bageriet. Men bagerskorna verkar inte besvärade för den skull. Mångårig vana vid många timmar per dag i bageriet har härdat dem och de plockar tunnbrödsbakerna ur ugnarna på löpande band.

pris vara färdigt innan julfirandet började.

Under senare hälften av 1700-talet när potatisodlingen började alltmer vinna mark hos den svenska allmogen upptäckte Jonas Alströmer att denna nya beståndsdel i kosthålllet även kunde användas till bakning av tunnbröd. Denna idé väckte mest genklang i Norrland och i Dalarna.

Än i dag är potatisen en av de väsentligaste ingredienserna vid bakning av tunnbröd i Dalarna.

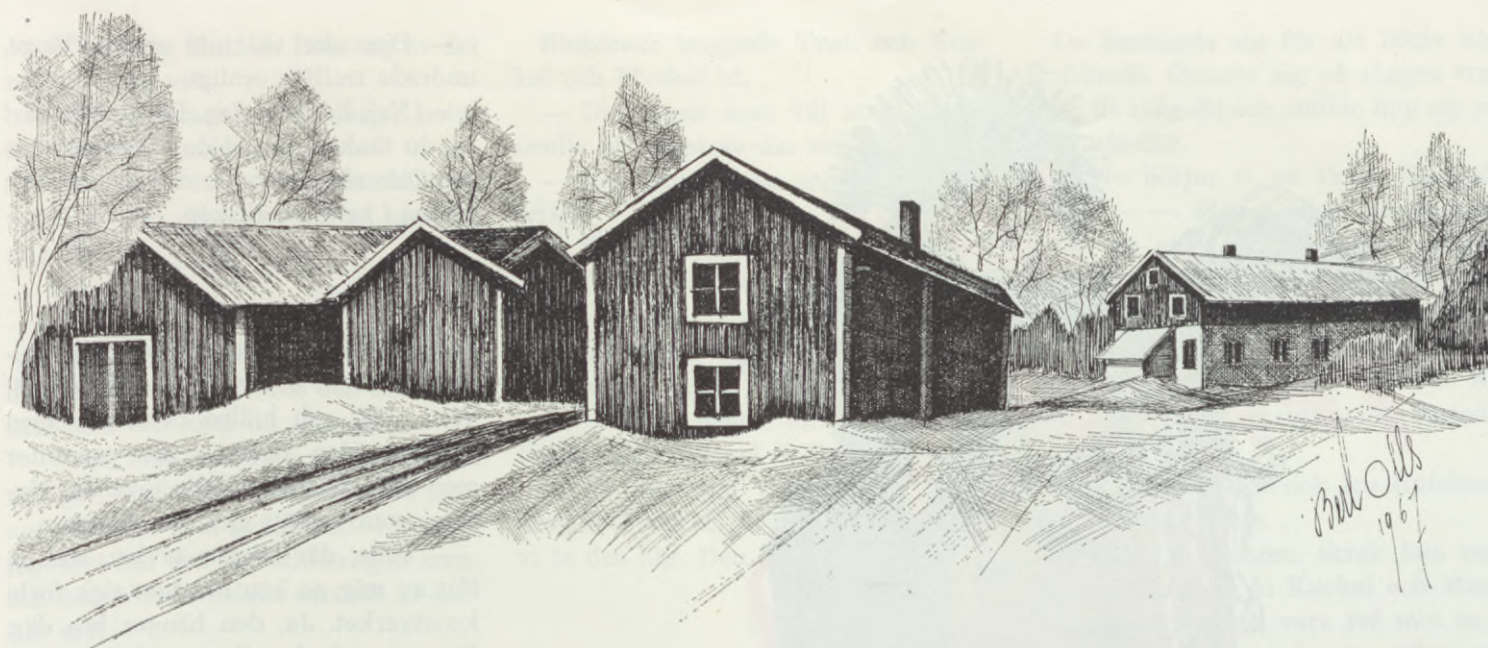
Redan år 1725 hade Alströmer lämnat kyrkoherde Näsman i Älvdalen potatis att göra odlingsförsök med. Försöken slog väl ut och snart kunde kyrkoherden t. o. m. uppbära tionde av denna vara. Det fanns alltså gott om råvara till det rekommenderade brödet.

Uppenbarligen har Alströmer fått idén till potatisbrödet från brittiskt

håll. Han berättar i en av sina skrifter att det fattiga folket på Irland använde sig av potatis vid tillagningen av sitt osyrade och ojästa bröd.

Gudmunds Anna i Vikarbyn är en glittrande glad bagarkvinna med pigga ekorrögon. Hon är en av dem som har tagit på sin lott att föra traditionen med tunnbrödsbakningen i Dalarna vidare och dessutom utveckla den i större skala. I hennes bageri träffas fem dagar i veckan tio av bygdens kvinnor för att på halvindustriell väg framställa tusentals tunnbrödsbakor per dag.

Gudmunds Anna visar med stolthet upp sitt livsverk — bageriet som har blivit hennes bidrag till traditionsbevarandet i Dalarna. Men när hon bjuder att stiga in i det lilla bageriet — inrymt i en gammal ombyggd ladugård — och inandas doften av mjöl och nygräddat bröd får man egentli-

Gudmunds Annas hem i Västbörka, Vikarbyn, är något av ett centrum för tunnbrödsbakningen i trakten. För ca 20 år sedan startade hon sin expanderande "småindustri".

gen minst av allt associationer till industri.

Här går bakningen till som den har gjort i århundraden. Enda skillnaden är maskiner för kavling av tunnbröds-kakorna och en hushållsassistent som tronar i ensamt majestät i ett hörn. Och så frysboxen naturligtvis.

Men även om den moderna tekniken har gjort visst intåg bland gammal sedvänja finns mycket kvar av ålderdomliga metoder även i Gudmunds Annas bageri. De båda ugnarna ibygga i den vitkalkade muren sprider värme i hela bageriet. Eldslågorna flamm kring brödet som med ett bubblande och fräsande gräddas på några sekunder. Det gäller att hänga med i vändningarna för att de lövtunna kakorna inte skall bli vidbrända.

— Det finns dom som har skaffat elektriska ugnar, säger Gudmunds Anna. Men det tilltalar inte mig.

Men till en del har hon i alla fall givit efter för tidens krav.

— När jag började baka tunnbröd i eget bageri för tjugo år sedan var vi bara fyra stycken. Men kraven har ökat. Och produktionen. Vårt tunnbröd sprids över nästan hela landet.

På den tiden knådade man degen för hand. Likaså kavlades de tunna kakorna enligt konventionella metoder.

— Men vi fick alldeles för ont i handlederna, säger Gudmunds Anna. Så vi ha "rationalierat".

Så nu kavlas brödet endast en sista gång för hand. Som för att bevisa att moderna maskiner inte till hundra pro-

cent kan ersätta handkraften. Kavlar-
na är tillverkade i lättast möjliga trä-
slag — al. Och de slits snabbt ner.
Måste slipas om efter en vecka. Också

det sker enligt gamla metoder i en li-
ten snickarverkstad ett par mil från
bageriet. Gudmunds Anna har bageri-
traditionen i blodet. Hon har lärt sig

Forts. å sid. 26

Anders Brosell i Stumsnäs är en 77-årig snickare. Han tillverkar bakredskap till Vikarbyn och andra platser, huggar själv alvirke till kavlar, brödpinnar och spulor.

— Trollfar var artig och hjälpte henne av med kappan...

En dag med Kuckel och Muckel

Saga av Nils-Eric Björsson
Teckningar Majken Banner-Wahlgren

— Vi måste försöka hålla faster Lotta på gott humör när hon kommer hit, sa trollmor. Hon ska flytta till en mindre lägenhet och behöver inte alla sina möbler. Vi kanske kan få en del av henne. Vi behöver så väl slänga en del gammalt och få litet nytt.

Dagen innan faster Lotta skulle komma på besök gick trollmor upp på vinden. Hon letade reda på en tavla som låg slängd i en vrå. Tavlan var en gåva från faster Lotta, men de hade tagit ner den från väggen för de tyckte att den såg ryslig ut.

— Det är bäst att vi hänger upp den, sa trollmor. Märker faster Lotta att vi har tagit ner den kan hon bli sur.

— Surare än vanligt, menar du väl, sa trollmor.

— Vi får se till att hon inte blir på dåligt humör, sa trollmor. Då kan hon kanske komma på idén att inte ge oss några möbler.

Trollfar bytte ut en annan tavla mot faster Lottas.

— Burr, den är förskräcklig, sa han.

— Bara hon gett sig iväg igen, tar vi ner den, tyckte trollmor.

— Hon ska väl inte stanna länge, undrade trollfar oroligt.

— Nej, bara en dag. Det är väl bäst att du tänker på vad du säger till henne. Och så understår du dig inte att somna i hennes sällskap.

◇

Faster Lotta kom och var idel solsken. Trollfar överraskade alla med att vara artig och hjälpa henne av med kappan. Hon hade en del presenter med sig och allt verkade lovande. Nyfiken som vanligt gick hon husesyn.

— Jaha, där hänger tavlan, som ni fått av mig, sa hon när hon gick förbi konstverket. Ja, den hänger bra där. Färgerna går bra ihop med draperiet.

◇

— Va? sa Kuckel som inte sett att trollfar hängt upp faster Lottas tavla. Har ni tagit ner den från vinden?

— Hur sa? Faster Lotta hade en olycksbådande klang i rösten. — Jaså, jag förstår. Ni tyckte att min tavla passade bättre i dammet på vinden. Jag ska sannerligen inte besvära er i fortsättningen med några presenter.

Trollmor blev röd i ansiktet och försökte stamma fram en förklaring. När hon tittade på Kuckel och Muckel såg hon ut som ett åskväder. Kuckel och Muckel smet iväg till ett annat rum.

— Vi leker något, föreslog Kuckel.

— Ja, vi leker den där leken att när vi frågar något så måste den andra svara tvärtom. Den som först glömmer bort sig förlorar.

— Har du gjort läxan till i morgon? Räknat alla talen? frågade Muckel först.

— Det är bäst vi hänger upp den, annars blir faster Lotta sur...

— Visst, sa Kuckel. Räkning är det roligaste jag vet.

— Hur gammal tror du faster Lotta är? frågade Kuckel.

— Hon kan inte vara gammal, svarade Muckel. Hon ser ju ut som en ung flicka.

◇

Och kan ni tänka er. Faster Lotta hade stått bakom dörren och hört allsammans och kom nu farande.

— Ah, såna små rara ungar, sa hon och gav Kuckel och Muckel stora famnen. Sådana små gentlemän. Nu trivs jag. Det här ska jag sannerligen komma ihåg. Är det något särskilt ni önskar er?

Trollmor hade väl aldrig sett så villigt förr på ungarna.

Kuckel och Muckel gick efter en stund och hälsade på Truls, som bodde litet längre in i skogen.

— Jag har en idé, sa Truls, medan de undrade vad de skulle hitta på att göra.

— Har du, sa Kuckel. Vem har du fått den av?

— Vem jag har fått den av? sa Truls och blängde litet. Av mig själv naturligtvis.

— Jaså, sa Kuckel och gjorde rösten besviken. Ja, då var det inget att prata om. Det hade varit skillnad om du hade fått den av någon annan.

◇

— Nu ska du inte vara dum, sa Truls. Utan hör på här. Vi har aldrig varit gårdsmusikanter någon gång. Sådana där musiker som går omkring ute och spelar. Det skulle väl vara skoj. Och vi kunde tjäna en massa pengar på det.

— Det har Kuckel och jag varit, sa Muckel.

— Fick ni några pengar? undrade Truls.

— Jaa, sa Muckel och drog på svaret.

— Ja, men det var för att vi skulle sluta spela, sa Kuckel.

— Vad tänkte du att vi skulle ha för instrument då? sa Muckel.

— Ja, vi kunde väl spela på kam och slå på grytlock och — — —

— Nej, det blir ingenting av med det, sa Truls mamma, som hört vad de sa. Jag förstår nog vem som ska få släppa till grytlocken. Så det blir ingenting av, som sagt. Och inte med det andra spela heller, hoppas jag. Bus, menar jag.

Slokörade troppade Truls och Kuckel och Muckel ut.

— Det visste man väl att det inte skulle bli något av din idé, sa Kuckel.

— Men jag har en annan, sa Truls ivrigt.

— Spar den, sa Muckel.

— Om vi inte kan gå omkring och spela, så kan vi väl gå omkring och sjunga i stället, sa Truls. I ett kör eller vad det nu heter.

— I kör, menar du väl, flabbade Kuckel och Muckel åt Truls tje-ljud.

— Vi övar oss tillsammans på en sång, sa Truls och svalde förtretet. Ska vi ta den här. Den kan ni väl.

◇

Han sjöng en vers på en känd sång och lyckades få Kuckel och Muckel att stämna in i fortsättningen.

— Det här går ju fint, sa Truls belåtet. Det här kommer att bli lika skoj som att spela. Och jag tror inte att vi kommer att tjäna mindre på det här.

De bestämde sig för att börja hos Rufslunds. Övande sig på sången travade de iväg dit och ställde upp sig på linje utanför.

— Nu börjar vi, sa Truls. Ett, två, tre — — —. Men Kuckel och Muckel måste ha varit nervösa, för i samma ögonblick stod det alldeles stilla i huvudet på dem, orden till sången var som bortblåsta för dem. De kom med andra ord av sig redan i början. Så det blev Truls ensam som började sjunga — — —.

Sekunderna efter dök fru Rufslund upp bakom knuten.

— Slår ni honom, skrek hon och hötte med näven åt Kuckel och Muckel. Skäms ni inte, vara två mot en.

Kuckel och Muckel satte igång att storskratta. Truls tystnade hastigt som om man hade tryckt på en knapp.

— Hon trodde vi slog dig så du skrek, flabbade Kuckel så tårarna rann, när de gick därifrån.

— Var det operasångare du skulle bli, när du blir stor, flinade Muckel.

Kuckel, Muckel och Truls ställde upp sig på linje och började sjunga utanför Rufslunds. Men Truls blev alldeles ensam i sången för de båda andra var så nervösa. Sekunderna efteråt dök fru Rufslund upp bakom knuten och undrade om Kuckel och Muckel hade slagit Truls!

SAXON — världsförbättraren utan gräns

Många människor, förr rättesnöre i handel och vandel, faller ner i glömskans mossor. Ofta verkar dessa tidigare förebilder i vår genomlysta tid smått löjliga, ingen tar dem längre så allvarligt, kanske omvärderar man dem, taxerar insatserna till rätta dimensioner. Förr fanns socknar med en egen "profet", en hedersman, ett moraliskt exempel på rakspårig livsföring, utan avvikelser i dryckenskap och moraliska övertramp av olika slag svaga jordmänniskor gör sig skyldiga till. Självfallet bekläddes dylika hedersknyfflar med socknens förtroendeuppdrag, satt i styrelser och nämnder. Prästen, som länge var ljuset i socknarnas kulturmörker, avlöstes så småningom av profana "kommunalgubbar". Men även deras maktutövning överförs snart i nya former. Den tidigare kommunalgubben med många uppdrag i styrelser och nämnder blir vingklippt, maktbefogenheterna överförs till examinerade socionomer från socialhögskolorna — kontorsreglemente och modern administration följer i spåren. Farväl kommunalgubbe av gamla skolan. Ditt välde upplöses i administrativa enheter, i kommunblock. Din "hedrande vandel", signaturmärket för maktutövningen, kan du behålla för dig själv. I varje fall är den inte längre certifikat för den som skall beklädas med sockenstyre.

◇

TV-tittaren av modell 1968 vet bättre. Han vet att "flaskan" kunde finnas i lönnedom hos mången hedersgubbe. "Moralen" kunde även vara rätt befläckad på insidan, fast sekretessen kunde vara ganska vattentät i forna tider, då det gällde "bättre folk", som regerade. Hos de fattiga var skröpligheterna mera offentlig egendom, möjligheterna att dölja skavankerna mycket, mycket små.

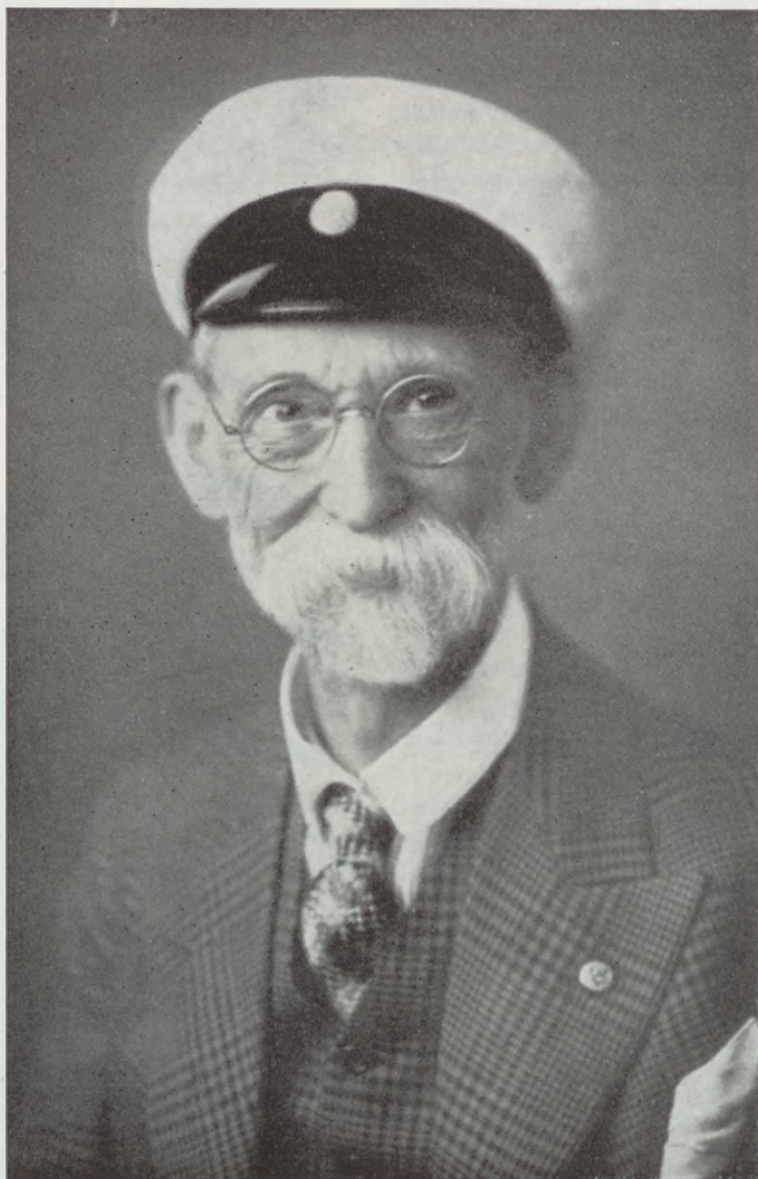
Finns det då inga "riktiga människor"? Jovisst! Axel Oxenstierna, Karl XII, Karl von Linné, Selma Lagerlöf och några till. Men ingen av de uppräknade, plus de många män och kvinnor av svenskt kärnvirke som inte uppräknats, går upp mot en enda vi här ska stanna inför. Hans namn är

inte alldeles bortglömt ute i bygderna, han finns i tryck, i bortstädade exemplar på vindar och i skrubbar i stugorna, kanske rent av som tapeter i torparstugor. De som nu rustas upp för att ta emot mer eller mindre präktiga nutidsmänniskor, som behöver stressas av i lantlig miljö.

◇

Vi menar naturligtvis J. L. Saxon och hans "Såningsman", tidningen som var rättesnöret i vår barndoms hembygd, en husbock på besök varje vecka med sitt budskap om bättre livsföring åt människorna, mat och dryck för hälsa och välbefinnande. På bilderna såg

Saxon ut som den mänskligaste av alla husbockar med ett fint bockskägg och de snällaste, mest strålande välvilliga ögon man kan tänka sig på denna jord. I tidningen kunde dock Saxon stängas väldigt argt mot tidens fördärv och laster. Det var en väldig massa saker han ville lära oss. För att vi skulle bli så snälla och lyckliga som han. Det var bara alla dumheter i tid och leverne som gjorde Saxon arg ibland, men jag kan aldrig påminna mig om att han använde simpla och riktigt fula ord om sina fiender i sitt blad. Saxon var en fin och bildad man — han skrev även en särskild bok om "umgängskonst och levnadskonst". I den boken

J. L. Saxon hette ursprungligen något annat, men det är under namnet Saxon han blev banérförare för en mångsidig idealism. Han gick en knagglig studiebana, läste och skrev så ofta han kom åt, prövade handelsmannens yrke, men fann snart sin livsluft i journalistiken. Som hedersledamot i Södermanlands-Nerikes nation fick han studentmössa utan att ha avlagt studentexamen.

— Här står att man ska driva jordbruk utan kreatur... kreaturslöst jordbruk alltså. Efter den upptäckten hade tidningen ingen marknad på den gården.

ställdes höga krav på umgängestonen. Den som förvarar något enstaka exemplar kan ta fram det och titta efter.

Professor Göran Sahlgren skriver följande om Saxon i en bok med vänporträtt: "Han gick till storms mot allt han ansåg osunt för kropp och själ. Han fördömde sprit, kaffe och tobak, kött och vaccinering samt industrialism och fåvälde". Det var inte småsaker Saxon tagit upp på sitt program. Bredvid honom verkade andra idealister som småhandlare. Han ömmade för djuren också, ville ha ett bättre djurskydd; hembygdsforskning och hembygdsvård var hans skötebarn, om man nu ska försöka gallra ut några sådana. Kärleken till hembygden, demokrati, fred och frisinne var centrala punkter i ett världsförbättringsprogram, som egentligen inte hade några gränser.

— Ja, men grönsaker är mycket nyttigt för kroppen invände "ombudet" sakkunnigt. — Ja, kanske för småpojkar, men inte för riktiga karlar med tungt jobb...

Vi småpojkar, som sprang omkring och sålde tidningar, var ändå Saxons apostlar och kulturspridare...

Om människan Saxon ska inte ordas mycket här. Men vi kan istället stanna inför hur hans "Såningsman"; tidningen som kom till oss varje vecka, uppfattades på de enkla folkdjupen. Det kan vara intressant att fundera över nu sedan radio och TV ryckt ut på fältet och tagit hand om information på flera kanaler än den enda kanal Saxon var hallåman för. Vi småpojkar var PR-män för Såningsmannen, försäljare för "den illustrerade veckotidningen", och kom i den egenskapen i direkt kontakt med folk — ofta också i dispyter om innehållet i varan vi saluförde. Det var en hederssak att försvara Saxon mot de kritiska synpunkter en lösnummerköpare kunde anmäla. En del kunde rentav ställa "ombudet" till svars för synpunkterna i tidningen. Och det var ibland inte alls lätt för en liten kille med tidningsbunt under armen att vara försvarsadvokat åt Saxon. Om "grönsakerna" kunde det t. ex. låta så här: — Tror du verkligen att folk kan *leva* bara på grönsaker? Att äta kött var enligt vegetarianen Saxon att "*leva på andras*

lik". En lösnummerköpare kunde också använda innehållet i tidningen som slagträ, för att slippa köpa tidningen för tolv öre (lösnummerpris på den tiden!). — Ja, men grönsaker är mycket nyttigt för kroppen, invände "ombudet" sakkunnigt. — Ja, kanske för småpojkar, som sitter och läser skollböcker, inte för riktiga karlar som jobbar med tungt jobb... hälsa du Saxon från mej...

En präktig jordbrukare upptäckte plötsligt i tidningen att Saxon på fullt allvar pläderade för "kreaturslöst jordbruk". Ingen boskap alltså! Antagligen hade väl den finurlige reformatorn räknat ut att det skulle bli svårt för "köttätarna" om ett jordbruk utan kreatur slog igenom på allvar. Det tog eld i jordbrukarn, som annars länge varit Saxon-vän i mångt och mycket. Men med det "kreaturslösa jordbruket" hade tidningen inte längre någon marknad på den gården. — Vad skulle man gödsla den magra jorden med utan den riktiga "dynga" man får, nästan gratis, av kreaturen? Kunde ombudet eller "kommissionären", som det hette på finare språk, besvara den frågan?

Många tyckte Saxon var smalspårig, blåögd i sin världsförbättrarglädje, men han lästes och diskuterades flitigt i stugorna. För en ung grabb, som ville ha spänning i tillvaron, blev kanske Saxon ändå en smula prövande i längden — särskilt som han utvecklade sin livsfilosofi i bokform. Som journalist var Saxon utan tvekan skicklig på tidningssidorna, både rolig och slagfärdig

Forts. å sid. 13

Det var inte lätt att byta ut det kära kaffet mot de "ofarliga drycker" man läste om i bladet, men det fanns kvinnor som försökte.

Av grundet

Novell av Gustaf Rune Eriks
Teckningar Sven Björnson

Han vaknade av att vinden hade ökat sitt pressande tryck mot de små fönsterrutorna utåt fjärden. Då han satte sig upp i sängen och såg ut över det upprörda vattnet som i vitskummigt frasande vågor slog in över bryggan och högt upp över strandstenarna, kände han sig med ens egendomligt vaken: stormen och sommarnattens ljusa mörker skärpte hans sinnen — alla synbilder och ljud hade fått drömmens klara tydlighet, gränsen mellan dröm och vaka var hävd, de bägge motsatserna tillhörde i nuet samma landskap, samma verklighet...

Han uppskattade vindstyrkan till mellan tjugo och tretti sekundmeter. Båten som låg förtöjd vid bryggan var redan helt vattenfylld. På aktertoften satt en skrattmåsk och vilade oberörd vingarna i blåsten. Längre ut, bortom vassbältet, gungade en doppinghona fram över de höga vågkammarna med ungarna i en vinglande grupp efter sig — en improviserad flykt mot någon vattenöas i närheten. Och ännu längre ut, en sex eller kanske sju hundra meter från land, låg ett litet lastfartyg och vred sig i stormen: det måste ha kommit en aning ur kurs, tillräckligt myc-

ket för att gå på ett av de talrika grunden därute. Han såg hur skutan sakta svängde runt som på en femöring för att komma loss från grundet. Topp-lanternan lyste matt i det ljusa sommarnattsmörkret: ett blinkande rödgult öga ur en värld i våldsamt rörelse.

Han märkte plötsligt att han var egendomligt upprörd — dock samtidigt lugn: det var som om båten därute *angick* honom, *angick honom*. Varför? Han sträckte sig över kvinnan som sovande låg bredvid honom i den breda sängen, tog en cigarrett och en ask tändstickor från nattduksbordet på andra sidan. Sen satt han där i sängen och rökte i lugna bloss, medan han såg ut över stranden och vattnet och lyssnade på kvinnans lätta, jämna andetag, satt där och tänkte över sin tillvaro, den bakomliggande och den nuvarande, den kommande. Han tyckte att han befann sig i en skarv, vid en gränslinje mellan två skilda delar av livet...

Det var inte bara båtar som gick på grund, det hände också att människor gjorde det. *Han* hade själv gått på grund: under nästan hela sitt bakomliggande äktenskap hade han vridit sig likt båten därute för att komma loss

från grundet. Och även efter skilmässan hade han på sätt och vis suttit fast där, inte riktigt kunnat komma vidare — en sorts olycklig fixering hade hindrat honom att gå över en osynlig men starkt upplevd gräns, in i en lockande frihet, en meningsfull livsform...

Den nakna kvinnan som nu sovande vilade där i sängen bredvid honom hade inga egentliga, inga hindrande krav på honom, och han hade inte — eller försökte i varje fall att inte ha — några liknande krav på henne. De levde tillsammans i en tämligen kravlös, föga ansträngande gemenskap, helt utan alla band och meningslösa löften. Han hade funnit det ganska tillfredsställande, men hade också upplevt det som ett stillastående, ett slags konserverande tillstånd. Han hade tyckt att han liksom fastnat på tröskeln till ett rum av frihet som han längtade till och samtidigt fruktade, en ouppnåelig tillvaro där hans inre möjligheter skulle kunna frigöras och utvecklas på ett sätt som han känslomässigt upplevde som en verklighet men med förnuftets hjälp inte riktigt kunde föreställa sig...

När han nu med hastigt tickande hjärta och förvånansvärt vakna sinnen satt där skyddad i den stormiga sommarnatten erfor han emellertid närvaron av denna åtrådda frihet mycket starkt, starkare än någonsin tidigare, trodde han. Den var i nuet inte längre en *tänkt* tillvaro utan en verklig. En stigande aning fick hans lugn och hans iver att samverka, en aning om att ett okänt liv bredde ut sig framför honom, och att det också fanns inom honom, att det alltid hade funnits där utan att han riktigt vetat om det, förstätt att uppfatta det, annat än som svårtydbara glimtar, hemliga tecken för en oin-vigd...

Fylld av denna stimulerande upptäckariver och på samma gång en aning ängslig, tände han en ny cigarrett och fortsatte att betrakta skutan därute som alltjämt förgäves sökte komma flott från grundet genom små vridningar, vilka tycktes helt dömda att misslyckas. Han följde försöken med en stark känsla av spänning — som om det inte var fartyget det gällde utan honom själv. Var hela hans aning i nuet bara en känslvilla, en halvt exalterad vanföreställning, en medelålders människas sista uppflammande inbillningar om de livsmöjligheter som redan sen länge låg bakom henne i stäl-

let för framför, en bedräglig illusion som verkligheten snabbt och brutalt skulle förinta? Han drog in röken i giriga, häftiga bloss.

Vassen var halvannan meter hög och grönskade i ett brett band utefter stranden, kring den gamla slitna bryggan. Bland stenarna i själva strandkanten växte gula vattenliljor bland knippen av höga, spjutspetsliknande blad. Över all denna vattengrönka slog vågorna upp för att strax dra sig tillbaka, efterlämnande breda bårder av bornerande vitt skum. Över hela fjärden och över träden på andra sidan, över hela landskapet, vältrade nu mörka molnmassor fram i samman-gyttrad flykt. Lastfartyget kämpade fortfarande en envist oförtröttlig kamp mot de häftiga elementen medan han själv avvaktande satt här och iakttog alltsammans utan att riskera nånting, likafullt delaktig i skeendet...

Vindtrycket visade inga tecken att avta i styrka, vågorna fortsatte att likt

en oöverskådlig hjord av mörkt glänsande fabeldjur kasta sig in mot land medan blåsten vilt rytande slet i träden och buskarna längs stranden och sökte tvinga dem till marken: det fanns ingen stilla punkt för blicken att vila på, allting rörde sig i våldsamt *furioso*.

Plötsligt märkte han med en känsla av häftig glädje att fartyget därute hade kommit flott, att det under sin rödgult blinkande topplanterna trögt gungande stävade vidare genom de väldiga vågkammarna, bort från grundet, bort mot ett okänt mål — en lugnt målmedveten färd genom en våldsamt upprörd men likgiltig värld. Grundet fanns men hindrade inte längre. Tröskeln fanns, men steget från tröskeln och in i rummet, in i framtiden, var möjligt, utförbart, kanske rentav enkelt! Målet fanns — och rörelsen mot målet! Ett avgörande steg in i en ny

tilvaro, ett nytt liv, med oräkneliga och oberäkneliga möjligheter också för honom...

Ett stort lugn fyllde honom med ens, ett lugn som genom nerverna spred sig ut i hela hans kropp, hans lemmar. Han släckte hastigt cigarretten, lutade sig bakåt i sängen och nästan föll in mot en befriad sömn som uteslutande tycktes rymma en oändlig rad av underbara drömmar. Han var fri, avslappad, av grundet...

Ännu på väg in i sömnen — en mjukt glidande färd mot en oändlig, oöverblickbar rad av väntande morgondagar — hörde han ljuden av stormen: blåsten som tjutande pressade sig mot de små fönsterrutorna, vågorna som slog upp över bryggan och strandstenarna, det våldsamma brusandet från lövkronorna utanför huset. Och genom alltsammans: de lätta, lugna andedragen från henne som hela tiden sovande hade vilat där i sängen vid hans sida...

När julkorten kom

Av Nils-Eric Björsson

Före Jenny Nyström, konstnärinnan som tecknade in jultomten i våra svenska hjärtan, var den numera pakettyngde julgubben något annorlunda till lynne och beteendemönster.

Det mysande, vänliga leendet, lär vara Jenny Nyströms egen skapelse. Folktrons urgamla tomte kunde vara både lättretad, långsint och hämndgirig. Skötte man inte sin gård och sitt välstånd kunde tomten reagera på så sätt att han hjälpte till att förvärra läget genom "att dra ifrån gården". Men bättrade sig bonden började "tomten dra till gården igen".

Numera vet vi att tomtens givmildhet ökat i takt med högre standard och ökade ekonomiska resurser. Julklappsstatistiken ljuger inte!

Klassisk tomte I — Jenny Nyström.

Har ni några gamla julkort liggande i gömmorna där hemma? Helt säkert är det många som sparar på julhälsningarna från längesedan, stoppat undan dem i något skåp eller någon vrå. Kanske några dyker upp när det blir dags att ta fram det gamla kära julpysslet. Skänk era gamla julkort till Nordiska Museet.

Julkortens motivvärld berättar kulturhistoria, men vi har ännu ingen riktig bild av utvecklingen här i Sverige, som t. ex. när det gäller gratulationskortet. Just ingenting finns skrivet på området, beroende på att tillfredsställande material saknas för forskning i ämnet. Nordiska Museets samling är inte stor och man tar därför med tacksamhet emot varje bidrag. Låt oss understryka att korten behöver inte alls vara av mycket hög ålder, t. ex. 1890-talet eller det tidiga 1900-talet. Vad är det som säger att t. ex. 1940-talet inte är historia?

Det första julkortet

Det första julkortet kom till i England 1843. Men seden att sända julkort till

släktingar och vänner slog inte igenom förrän 1870, då enhetsportot infördes. Från England spred sig seden till Amerika och Tyskland, framför allt i det senare landet kom julkortsfloran att blomma och snart nådde man här en spridning som ingen annanstans i världen.

Till Sverige överbringades seden av danskarna. Men det var utländska kort

som vi i begynnelsen använde oss av och innan de julbetonade motiven dök upp vid 1800-talets början utgjordes motivvalen ofta av t. ex. fåglar, skridskoåkare, lappar, vallpojkar. Johan Tirén, som vann stor popularitet med sina etnografiskt omsorgsfulla skildringar ur lapparnas liv, kan man återfinna som bidragsgivare till dessa tidiga julkort.

Klassisk tomte II — Jenny Nyström.

Jenny Nyström

Mer än något annat namn förknippar man Jenny Nyström (1854—1946) med det svenska julkortet, hon är portalfiguren och under flera decennier den dominerande bidragsgivaren. Hon var kamrat på Konstakademien med namn som Anders Zorn och Bruno Liljefors, men måleriet, den "stora konsten", kom snart i skymundan för illustrationsuppdragen, sagomotiven.

Folktrons urgamla tomte var lättredad, långsint och hämndgirig och det var säkrast att hålla sig väl med honom, då det var viktigt för en gårds välstånd att där bodde en tomte som var välsinnad och drog till huset. Den vänligt mysande och julklapsutdelande tomten är ännu inte hundra år gammal. Han föddes med Viktor Rydbergs berättelse om "Lille Vigg och jultomten".

Det blev en 18-årig flicka som fick illustrera berättelsen, Jenny Nyström, och det är hon som kommit att ge den svenska jultomten hans utseende, inte minst genom alla de julkort som hon kom att utföra under årens lopp. Han fick genom henne sitt vita skägg, sin röda luva och sitt mysande, vänliga leende. Så småningom kom hon att förse honom med en massa smånissar som var honom behjälpliga med utdelningsknoget.

Seden att ta in en gran och klä den med ljus och prydnadsaker fick sin folkliga förankring ungefär samtidigt med julkortets ankomst. Utan tvivel har Jenny Nyströms många kort med granar hjälpt till att sprida denna sed.

Aina Stenberg, Axel Sjöberg, Elsa Beskow och senare Einar Nerman är

andra namn som man möter när man botaniserar i gamla tiders julkortsflora.

50 milj. kort

I fjol sände vi här i Sverige 33,9 milj. julkort. Någon nedgång i vårt julkorts-

skrivande står inte att förmärka. Egentligen ligger det verkliga antalet omkring 50 milj. uppvisar postverket, då folk under de senaste åren i en allt större utsträckning börjat att sända julhälsningar i mer påkostade former, i slutna kuvert som behandlas som brev och därmed inte kommer i julkortsstatistiken. Postverket vill i sammanhanget passa på att undanröja ett missförstånd som vunnit en viss spridning, det att man från postens håll skulle se med trötta och onda ögon på vårt julkortsskrivande. Ni behöver inte ta hänsyn till oss, meddelar Kungl. Postverket; genom den stora hjälp vi får från skolungdomen kan vi svälja hur många julkort som helst.

Så fortsätt bara att skriva era julkort. Och som sagt: glöm inte bort att titta efter om det ligger några gamla någonstans!

Gran, släde, julklappar, bock som drar släden, förväntansfulla barnansikten: det är Jenny Nyström-jul i ett nötskal. Och stugan skulle vara av knuttimrad sort förstås.

Det var under den gamla, kyrksamma tiden, Jenny Nyström berikade marknaden med julkort av det här slaget.

Forts. från sid. 17

baka tunnbröd av sin mor — som i sin tur har tagit upp bagerisysslan från äldre kvinnor. Men det var Gudmunds Anna som för 20-talet år sedan tog upp bagerisysslan och utvecklade den till något mer än en husbehovsproduktion.

Hon startade som medhjälpare i ett av de idag konkurrerande bagerien i Vikarbyn. Men så småningom kom idén om att skaffa något eget. Och bageriet i Kosgården bildades.

◇

I dag säljer hon tunnbröd inte bara i Sverige utan också till utlandet bl. a. till svenskättlingar i Amerika.

— Men återväxten är dålig, säger hon. Ungdomen är inte intresserad av ägna sina dagar åt tunnbrödsbakning.

Men Gudmunds Annas sonson hjälper alltsom oftast till i bageriet. Och kanske är det för hans del som Gudmunds Anna hoppas. Att han en gång i framtiden skall kunna ta över. Men än så länge hägrar målaryrket för honom.

Medelåldern på dagens motsvarighet till forntidens bakkäringar, är ganska hög. Man finner som regel inga yngre kvinnor i denna skara.

Bagerskorna hos Gudmunds Anna är trygga kvinnor som kan sitt yrke. Med sjalarna knutna kring huvudet och ärmarna uppkavlade bakar de dag efter dag de tusentals brödkakor som behövs för att hålla produktionen vid liv.

Mjölet som gör deras armar vita och den ständiga värmeutstrålningen från ugnarna ser inte nämvärt ut att besvära dem.

De kavlar och gräddar brödet med van hand. De vänder det snabbt på den glödheta hällen med "spulan" en alsticka vars namn enligt Gudmunds Anna själv inte kan översättas från dalmål till normalsvenska.

Huvudingredienserna i Dalarnas tunnbröd är kornmjöl, vetemjöl, bagerisikt, råg och sist men inte minst potatis.

◇

— Det är potatisen som gör att brödet håller sig mjukt och inte torkar, säger Gudmunds Anna. Vi använder ingen vätska i brödet. Enbart potatis som binder samman de olika mjölsorterna. Och som håller det mjukt. För det är en av de stora skillnaderna mellan s. k. norrlandstunnbrödet och det

som framställs i Dalarna och på några andra håll i Sverige: Dalatunnbrödet är mjukt medan Norrlands motsvarighet är frasig och hård.

Det går åt stora mängder råmaterial när Gudmunds Anna och hennes medhjälpare på Kosgården bakar tunnbröd. 300 kg potatis försvinner på en normal arbetsdag.

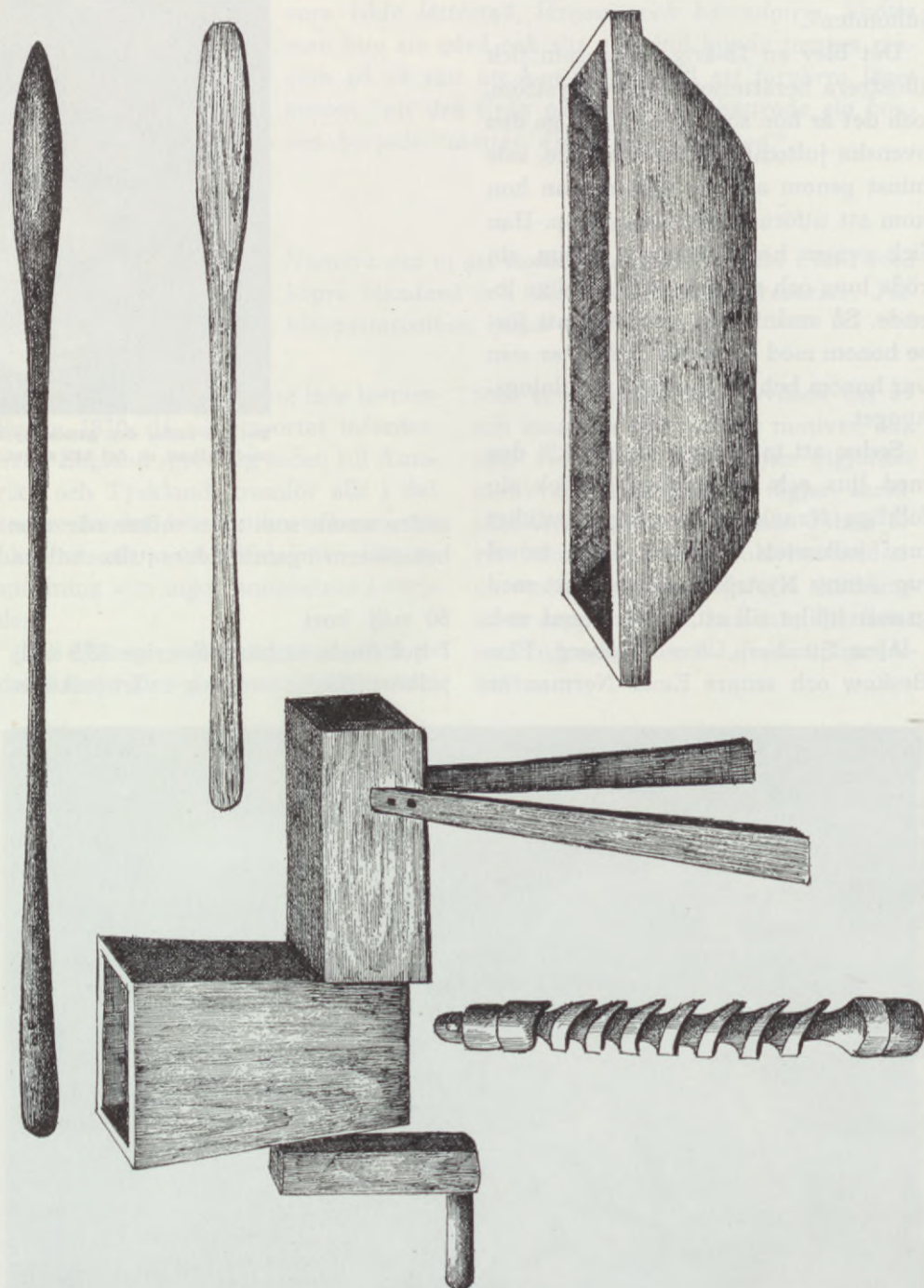
— Närmare 28 ton per år, summerar Gudmunds Anna.

Fem ton mjöl av alla bageriets sorter räcker tre månader. Och att det är åtgång på brödet förstår man när hon berättar att 13.000 tunnbrödsbakor tog slut på två veckor i somras. Då gällde det djupfrysta brödstycken. Dessutom var arbetet i gång i vanlig utsträckning i bageriet.

Att Gudmunds Anna aldrig behöver stå tomhänt när någon ber att få köpa av hennes tunnbröd kan hon tacka frysboxen för. Ett modernare tiders påfund som bageriägareskan själv är mycket stolt över. En ersättare till forntidens härbren och den naturliga frysningen av brödet.

Men det hindrar inte att det stora bakbordet som är bageriets naturliga centrum är av gammal allmogetyp och byrån med bakredskapen säkerligen har hundratals år på nacken.

Gudmunds Anna sköter själv packningen av brödkakorna förutom att hon håller sin vakande hand över allt annat i sitt bageri. Tunnbrödet packas i plastpåsar och håller sig minst en vecka i rumstemperatur, lovar hon.

Klassiska bakredskap av trä, men för den skull funktionsdugliga i brödbakningens småindustri. Ett baktråg ur ett enda trästycke kan dock vara mycket rymligt, en maskin av trä duger gott att mosa potatisen med. Brödspadarna är av yngre datum, den runda för att placera de tunna kakorna i ugnen — den platta "spulan" vänder man bröd med.

God-Jul!

BRUKAR GRIS-SLANT **GUL STAD** **PIMPLA SKÄNKS** **MODELL-JÄRNVÄG**

PUR BES-TAR **MARI PÅ SCEN** **FÄ-GEL**

TÄL-JA **GOSSE** **BRUKAR VÄNNER** **BÖR GÖRAS TÄTT**

BE-SKAT-TAS **I STU-TERI STRÖ VITT** **STYR-RINGAR** **PÄVE OÄRTILL RHEN** **FISKE-GÄRN IRONISK**

HALV TERMOS **HUNGER** **GE EN BILD AV**

HÄR LÅNGA KÄRER RÄMSA **GÖR MISS-NÖTD** **TRÄL** **LJUD FRÅN VAT-TEN**

FINNS FÖR GLASS **KLIST-RAT HOLD UP** **PREP.** **KÖTT-RÄTT** **FÄR VI DRAS MED LIVET UT**

TAS-SÄR FRAM **VILL GÄRNA BRÄK-STAKAR** **TRO DYKER FINT** **ORD-DÖV-HET** **FÖRE-BILD** **DEL AV SKÄRA KAN SYN**

KAN BÄNK GE REDEN **FÖR SÖPPA TILL MUNNEN** **POPPINS STYRKA** **HAR SIN SKÄL** **SLAG TRÄ-NAD**

BRUKAR KARL-HAKA **KÄND VIS-MAN** **BREV-SKOLA BÄR PÄVE** **SAK-NAR BORDS-SKICK** **MITT I TU** **NASSE** **BLIR VAJOR AV YARG** **PINGST-BLAD** **TRÄSK I NORR**

ÄR EKA MED VATTEN **BLIR RIPOR BUSKE** **SOM EN SOFFA** **SEGRADE**

YNGEL **EKER-FÄSTE** **KAN BLI FÄST VIRKE** **OND** **OTYD-LIGA BÖR I DUBLIN**

STAD I ALGE-RIET **HUS-SIDA** **SES I GÅRDEN BRED-VID**

JULBILDKRYSS

Namn:
 Bostad:
 Postadress:

TÄVLINGSREGLER

Lösningarna måste vara Status redaktion, Postbox 3196, 103 63 Stockholm 3, tillhanda senast den 10 jan. 1969. Tävlingsbrevet skall vara märkta med ordet "Julbildkryss".

Varje kuvert får endast innehålla en lösning. Glöm ej att tydligt ange namn och fullständig adress.

Fem priser utdelas enligt följande: första pris 50 kr, andra pris 25 kr, tredje pris 15 kr, fjärde pris 10 kr och femte pris 5 kr.

Lösning och pristagarnas namn meddelas i Status februari nummer 1969.

Sjörövat guld försvinner lätt på landbacken

Om kapten Averys öden och äventyr • Text och teckningar av Sven Björnson

”... ty på land gå större hajar än man skåda får på sjön och en sjöman kan bli lurad på sin lön”, sjunger skalden och förvisso finns det fog för påståendet. I hamnarnas världen över har under tidernas lopp stått en illuster samling individer, från krogvärderna, spelhålsinnehavaren och glädjeflickan ner till den enkle okomplicerade rånararen och sträckt sina giriga fingrar efter hans surt förvärvade pengar. I själva verket behövde de nog inte anstränga sig över hövan. Sjömännen gjorde i de flesta fall sitt bästa för att sätta rullning på slantarna efter den hårda tiden till sjöss.

På havet fanns det emellertid inte bara hajar under ytan; ovanpå densamma spred deras mänskliga släktingar piraterna skräck och fasa. Gör man en jämförelse mellan dessa och deras ovannämnda kolleger i land, så blir väl skillnaden inte så stor, men till och med så kvalificerade skurkar som sjörövarna kom oftast till korta

när de steg iland och konfronterades med hamnarnas ”affärsmän” och det var sällan de fick behålla så mycket av sitt rövade guld att det räckte till en tryggad ålderdom.

Ett offer för sanningen i sångens bittra ord var kapten John Avery, en ovanligt ful fisk, som gjorde haven osäkra i slutet på 1600-talet. Han hade de bästa förutsättningar att komma sig upp här i livet på fel sida om lagens rāmärken. Enligt Charles Johnson, som 1724 gav ut en bok med skildringar av några av sin tids mest beryktade sjörövare, så hade Avery gott påbrå. Fadern ägde ett värdshus nära Plymouth och kundkretsen utgjordes till största delen av sjömän. Tack vare sin förmåga att salta notan och dricka på kundens bekostnad blev han med tiden både välbärgad och fet. Modern var även hon ett hår av hin och skötte sina sysslor som värdinna med en ackuratess som om hon vore född till det. Vilket hon också var, tillägger Johnson,

eftersom hennes mor haft hand om värdshuset före mr Avery senior.

Lille John var sina föräldrars stoltshet och som de flesta föräldrar hyste de stora planer för honom; han skulle bli en studerad karl och med sin lärdom sprida glans över familjen. Dock blev det inte så. Mindre lämpliga kamrater tog hand om utbildningen och eftersom eleven var både villig och lättlärd kunde han redan som sexåring tävla med den mest kvalificerade matros när det gällde svordomar, till stor förnöjelse för kunderna i faderns värdshus. Allt enligt Johnson.

Om allting gått som det skulle, så hade Avery förmodligen så småningom övertagit faderns rörelse och med hjälp av sjömännens pengar blivit ännu rikare och fetare än denne. Men ödet ingrep i form av en högbåtsman och hans kamrater. De hade i sus och dus förslösat sina pengar i värdshuset och när det var gjort, fann mrs Avery deras närvaro obefogad och körde ut dem.

Dystra och pankade vinglade de iväg ner mot hamnen och det väntande skeppet, då de plötsligt fick syn på Avery junior. Tanken att hämnas på den förskräckliga mrs Avery vaknade och de beslöt ta med sig pojken ombord, något som denne själv högt gillade.

◇

Väl ombord fick alla full sysselsättning då vinden vänt och seglen skulle sättas. Unge Avery, som hängde i hämlarna på båtsmannen, uppmärksammades snart för sin förmåga att svära. En ed från båtsmannen följdes prompt av två från Avery. Kaptenen ombord fascinerades av den lille lymmeln och han fick bo i kaptenshytten. Men vänskapen tog hastigt slut då Avery en kväll fick tag i en brinnande lunta och höll på att spränga fartyget i luften. För det tilltaget fick han ett rejält kokstryk och hölls sedan inlåst i lastrummet tills fartyget efter några dagar anlände till Carolina. Vid framkomsten överlämnades han i en köpmans vård. Denne, som fattade tillgivenhet för pojken, satte honom i skola. Där lärde han sig föga, men lyckades ställa till med så mycket trassel, att den gode köpmannen efter tre års plåga sände honom tillbaka till Plymouth.

Hemma i värdshuset togs den förloerade sonen emot av sin överlyckliga mor; fadern hade dött strax innan, som det sades av sorg över sonens försvinnande. Modern hade emellertid endast en kort tid kvar att leva och Avery fick till förmyndare en köpman, som olyckligtvis ruinerades genom svåra förluster till sjöss. Kanske hade sjörövare ett finger med i spelet. Nåväl, unge Avery lämnades åt sig själv och helt följande sin karaktär livnärde han sig på att plundra och bestjäla sina medmänniskor ända tills marken brände under fötterna på honom och han sökte svalka på havet.

◇

Han hamnade på skeppet Duke, som tillsammans med ett annat fartyg utrustats av några Bristolköpmän för att slåss åt spanjorerna. England och Spanien var nämligen bundsförvanter i krig mot Frankrike och Spanien behövde fartyg för att komma tillrätta med de franska smugglarna i Västindien. Kaptenen på Duke skådade gärna litet för djupt i glaset och Avery med öppen blick för andras svagheter

såg nu sin stora chans. Med löften om guld och gröna skogar lyckades han dupera inte bara Dukes besättning utan även en del av det andra skeppets och en afton då skepparen sov russet av sig tog de såta kumpanerna hand om skutan och lättade ankar. När kaptenen vaknade ställdes han inför fullbordat faktum och Avery förklarade helt fräckt att han nu förde befälet ombord. Därefter placerades kaptenen jämte några få trogna såsom seden var vid dylika tillfällen i långbåten och lämnades att ta sig iland bäst de kunde. Så snart detta skett sammankallades ett skeppsråd och Avery valdes enhälligt till kapten, vilket var väl djärvt av de andra med tanke på hans ringa erfarenhet av sjön. Avery hyste dock själv inga tvivel på sin förmåga utan föreslog omedelbart att de skulle sätta

kurs på Madagaskar, som skulle erbjuda en säker tillflyktsort. De hade fått en god start på sjörövarbanan. Utan strid hade de kommit över ett gott nyustrustat skepp på 24 kanoner, vilket var något mycket ovanligt. De flesta sjörövarna seglade omkring i små kustfartyg som ofta var i sådant skick att de utgjorde en påtaglig livsfara för sina besättningar. Under färden söderut ägnade de mycken tid åt att sätta upp förhållningsregler för de ombordvarande. Detta kan tyckas vara en något egendomlig sysselsättning för dessa havens lösdrivare, men icke desto mindre tycks den ha tillhört deras favoritnöjen. Kanske sökte de härigenom inbilla sig en viss moral, men en viktig orsak var nog, att den tidens nötskal till skepp krävde god sammanhållning av besättningen för att klara

De hade i sus och dus förslösat sina pengar i värdshuset och när det var gjort blev de utkörda. Dystra och pankade vinglade de iväg ner mot hamnen och det väntande skeppet.

sig. Det gällde också att vid delning av eventuellt byte undvika stridigheter ombord.

◇

Så småningom anlände sällskapet till Madagaskar, men fann där före sig ett par mindre båtar, vars besättningar tagit sig dit från New England. När dessa fick syn på Averys välbevärade skepp, trodde de, att vedergällningens timma slagit och sprang till skogs. Avery lyckades dock övertyga dem om att de hade gemensamma intressen och de beslöt göra sällskap. De lyckades kapa ett par mindre båtar, som försedde dem med proviant och satte sedan kursen mot Västindien, de gamla buckanjärernas hemvist. Utanför Barbados prejade de ett 12-kanoners Londonskepp från vilket de tog diverse förnödenheter plus fem av besättningen, som tydligen tröttnat på det hårda livet ombord och lockades av sjörövarnas mer demokratiska tillvaro. Despotin ombord på fartygen plus usel föda och låg betalning drev många sjömän att bli pirater. Drömmen om lättfångad rikedom fick också riklig näring genom de berättelser om sagolika kapningar som cirkulerade på hamnkrogarna.

Efter denna bravad sökte Avery och hans folk sig iland för att skaffa färskvatten och bottenskrapa fartygen. Detta kom till fransmännens kännedom och guvernören på Martinique sände omgående fyra välbemannade slupar efter dem, men för sent. Sjørövarna hade redan satt kurs på Newfoundland, där de enligt sin vana härjade och brände innan de åter ställde kosan söderut till Västindiens ljumma vindar. Där var det emellertid tunnsått med byte och efter skeppsråd beslöt man att göra den arabiska kusten osäker. Och nu seglade de mot sitt livskap. Vid floden Indus' mynning siktede de ett segel, som vid närmare konfrontation befanns tillhöra ett av Stormoguls skepp. Gang-i-Sawai. Då det var ett stort och välbestyckt fartyg, tyckte den gode Avery att det nog var bäst att ta det försiktigt, något som kom hans mer gåpåiga kumpaner att ilsket muttra om krukor till sjöss och om lämpligheten att byta kapten. De båda västindiska båtarna tvekade dock inte utan rodde enligt beprövad buckanjärsed in under det stora fartygets för och akter utom räckhåll för dess kanoner och äntrade med en stridslust och hänsynslöshet som kom indierna att stryka flagg.

Det visade sig nu att piraterna stött på en verklig skattkista. Fartyget var fyllt med pilgrimer på väg till Mecka och som tribut till Allah medförde de mängder av guld och juveler. Med ombord fanns också en av Stormoguls egna döttrar. Henne tog Avery över till sitt skepp och hon fick förgylla hans återresa till Madagaskar. Hans sällskap lär dock ha blivit för mycket för henne och hon dog strax efter ankomsten.

Det överväldigande bytet skulle nu fördelas, och Avery föreslog att alltsammans skulle föras över på hans fartyg, som ju var störst och sjösäkrast, innan återfärden till de västindiska öarna startade. De andra samtyckte och det hela förseglades omsorgsfullt. Men nu visade Avery vilken skurk av klass han var. Med en gemenhet som kom gamla förhärdade sjörövarer att rysa, seglade han helt sonika ifrån de tappra västindierna, som skummande av förbittring fick se honorförsvinna vid horisonten.

◇

Vad Stormogul beträffar så rasade han över Averys tilltag och hotade att förhärja alla engelska besittningar i

Först Den stora djurboken ...
... sen Den stora blomboken

Nu finns även
Den stora fågelboken
till samma sensationspris

26⁵⁰

"Det är obegripligt hur det i dag kan gå att framställa ett så gediget bokverk för bara 26:50. Den stora fågelboken rymmer nämligen på sina drygt 580 sidor inte mindre än närmare 1.100 fotografier i färg och svartvitt. Nämnar vi sedan också att boken är framställd i alldeles utmärkt djuptryck och är snyggt inbunden, förstår var och en att förlaget här har lyckats åstadkomma ett verk av yppersta kvalité och som är överkomligt för praktiskt taget varje plånbok i det här landet. Bildmaterialet är i många avseenden helt unikt." Helge Hillbom i Västerbottens Folkblad.

Skyddsomslag i laminerat flerfärgstryck.

TIDEN • FIB

stil
styrka
kondition
LUXOR
TV • RADIO • STEREO

Indien, något som skakade Ostindiska kompaniet i London i dess grundvalar och fick engelska regeringen att öka antalet örlogsmän i dessa farvatten. Detta intresserade naturligtvis inte Avery, som med sitt av skatter spädkade fartyg seglade västerut.

Första hamn blev New Providence på Bahamaöarna. Där härskade som guvernör en viss Nicholas Trott, som under årens lopp skapat sig en ansenlig förmögenhet på att brandskatta de pirater som kommit till hans ö. För den nätta summan av över tusen pund fick Avery tillåtelse att landstiga och han utbytte då sitt stora fartyg mot ett par mindre med vilka han och hans män fortsatte norrut. Så småningom upplöstes röverbandet och med en liten skara tog sig Avery i småfartyg över till Irland. Där väckte de uppseende genom sitt rika innehav av guld och ädelstenar och de flesta av dem blev genom alltför livligt frekventerande av öns krogar snart infångade av rättvisans tjänare.

Avery själv lyckades klara sig och för att finna köpare till stöldgodset begav han sig till England där han slutligen i Bristol fann några skrupelfria köpmän, som lovade sälja juvelerna åt honom. Glad i hågen överlämnade han sina skatter i deras händer, men det var det sista han såg av dem. När han efter en tid krävde sina pengar, så fick han endast en mindre summa av köpmännen och då han rasande hotade att skicka polisen på dem, så påpekade de mycket riktigt, att det säkerligen skulle bli värst för honom själv. Han var vid den tiden en av de ivrigast efterspanade personerna i England.

Avery fick alltså ingen glädje av sina skatter. Snöpligt lurad fick han leva resten av sitt liv i armod och hamnade till slut i en anonym grav på fattigkyrkogården i Bideford inte långt från den plats där han föddes.

Denne John Avery, alias Henry Every, alias Henry Bridgeman, av sin besättning kallad Lång-Ben, kärt barn har många namn, fick samma slut som de flesta sjörövare, som hamnade på landbacken, men honom själv ovetande skulle han få en liten plats i litteraturhistorien. Ingen mindre än Daniel Defoe tog honom nämligen efter grundlig skönmålning till förebild i sin bok "The life, adventures and piracies of the famous captain Singleton" som utkom år 1720.

Hem till Forsby

av Halvdan Renling

Ett barns plötsliga tydan till gamla talesätt kan vara något förtjusande att lyssna till. Så för en ung mor som samtalat med sitt barn. De är på vandring. Modern säger:

— Man ska inte kasta yxan i sjön.

Barnet hade lyssnat och kom i funderingar. Då de kom fram till tjärnen frågade den lille:

— Finns det många yxor i den här sjön?

Mor log åt sin små-förnumstige lill-Erka. Halvt inåtvänt, halvt till sin son hade hon mumlat det gamla ordspråket om att inte kasta yxan i sjön. Den lille behövde en annan förklaring varför man måste fatta mod. Svårt för mor och barn att skiljas. Inga ordspråk eller liknelser hjälpte.

En stund vid den på ytan krusande tjärnen. Modern var en lyssnerska och hon frågade tystnaden om sina ords riktighet. Den som det visste, den som kunde skönja vidden av hur människor handlat? Hur många var det inte som förtröttades innan yxan eller något annat verktyg kunde användas som lydigt redskap?

Lill-Erka smög leksakstrumpeten till mors väska. Han ville gömma den, gömma förtreten.

De hade varit förbi vid marknadsståndet. För några ören hade Erka fått fångst, sitt unga livs finaste leksak — en trumpet som glänste som silver med rödmålat mellanparti.

Medan Erka beundrade sin nyvunna leksak kom en pojke och visade att han hade en likadan, den hade grönt mellanparti. Den var mycket vackrare. Kunde de inte byta? Den pojken hade varit snabb att ömsa. Och vad fort den pojken försvann, Erka stod där med sin gröna trumpet.

När barnens byteshandel försiggått hade modern samtalat med någon bekant. Och se hur det kunde vara! handtaget ramlade av vid minsta beröring. Den gröna trumpeteten var inte alls så bra som den röda. Barnet grät.

När trumpeteten var undanstoppad i mors väska behövde han inte känna förtreten i egen hand, inte nödgas se det förargliga grina emot sig. Han skulle nog laga det där söndriga handtaget. Och kanske träffar man den där pojken som bytte... Lill-Erka fattade mod. Modern tröstade eller frågade:

— Bra blir det att komma till Joshuns...?

Fortsatte under tystnad. Den unga modern undrade vid sig själv varför hon nämnt det gamla ordspråket. Man skulle nog inte kasta yxan i sjön. Under nödvändigheten måste man visserligen böja sig, men man skulle aldrig låta sig helt nedtryckas så att man kröp. Det var då en livets mening att man alltid kunde resa sig på nytt.

Nödvändigt att Erka gick i skola. När nu lillpojken skulle börja i skolan var skolvägen hem till Forsby för lång. Kanske orkar han med när han blir större. Barn från Forsby hade förr klarat sin skolväg.

Lill-Erka hade nu det första skolåret fått inackordering hos Joshuns. Där skulle han få det bra på alla sätt. Mor Inga kunde få arbete i samhället och hon skulle inte behöva skiljas helt från sin son.

I Forsby var det två grannar kvar. Grannen kunde ta sig an att sköta Ingas hus och lagård, där i Forsby hade de för länge sedan lärt sig att hjälpas åt.

Tankarna om Forsby var väckta, minnen om hur det var där förr. Inga ville hem till Forsby, hon ville ha möjligheten att lyssna till forsen i nyvaknande morgnar. Ty forsen hade i sig en så mäktig kraft och ett aldrig rastande liv, det som fånglade och talade

Forts. å sid. 34

H-Pantotén-tabletter

för intagning!

— allt mer berömda — finns i moderna **HERR- och DAM-FRISÖRSALONGER**, apotek och hälsokostaffärer.

Obs. Varning för efterapningar! De äkta H-Pantotén-tabletterna finns endast i originalförpackningar med ovan avbildade damhuvud. (Patentskyddat.)

AB CARLS-BERGH BOKEM. O. FARMACEUT. FABRIK

Nytt unikt initiativ inom den kooperativa-fackliga försäkringsrörelsen

Ombudsman för skadeprövning

Ännu större inflytande och kontroll åt försäkringstagarna

Uttalande av ordföranden i Folksam styrelse direktör Seved Apelqvist

Att organisera en demokratisk förvaltning i försäkringsföretag med många hundratusen eller flera miljoner försäkringstagare är ingen enkel uppgift. Av betänkandet från 1942 års försäkringsutredning, vilken tillsattes av regeringen och hade försäkringsinspektionens dåvarande chef som ordförande, framgick att Folksam lyckats lösa problemet på ett godtagbart sätt redan 1924. Då genomfördes ett representativt parlamentariskt system som byggde på den konsumentkooperativa folk-rörelsen. Steg för steg har organisatio-

nen utvecklats så att underlaget för försäkringstagarnas inflytande oavbrutet ökats. Sedan 1958 grundas det parlamentariska systemet på en stämma med 45 ledamöter utsedda inom landets två största ekonomiska folk-rörelser: konsumentkooperationen och fackföreningsrörelsen. Här finns majoriteten av Folksams nära fyra miljoner försäkringstagare representerade och tyngdpunkten av de kollektiva försäkringarna ligger på löntagarorganisationerna. Stämman utser en styrelse/direktion och en stämmodelagation ("överstyrel-

se") som fortlöpande utövar tillsyn över verksamheten. Stämman utser vidare tre revisorer, vartill kommer en revisor förordnad av försäkringsinspektionen. Härtill kommer att Folksam under de senaste två decennierna etablerat en rad nämnder och råd för att ytterligare öka försäkringstagarnas och allmänhetens inflytande.

Det är inte troligt att något annat företag inom svenskt näringsliv har en mera genomtänkt demokratisk organisation än Folksam. Den kooperativa-fackliga försäkringsrörelsen är definitivt konsumentstyrd. Skadeprövningsnämnderna i Folksam kan naturligtvis inte uppfattas som en del av den egentliga parlamentariska organisationen. Emellertid utgör de ett värdefullt komplement som reellt innebär en betydande förstärkning av försäkringstagarnas inflytande på hela verksamheten. Premieinkomsten 1967 var omkring 600 miljoner kronor och det förvaltade kapitalet cirka 1.300.000.000 kronor.

Att skadeprövningen är en viktig angelägenhet från försäkringstagarens synpunkt framgår av det förhållandet att Folksams personskadeorganisation år 1967 behandlade sammanlagt 287.000 skador och försäkringsfall och att Folksams sakskskadeorganisation samma år behandlade 281.000 skador. År 1957, tio år tidigare alltså, var det sammanlagda antalet behandlade skador och försäkringsfall knappt 200.000. Sam-

manlagt arbetar i Folksam 650 personer med skadebehandling. Inom personförsäkringen, där hundratusentals skador handläggs varje år, hör det till rena undantagen att ett skadefall blir föremål för domstolsprövning. Under de mer än fyra decennier som Folksam sålunda bedriver kollektiv personförsäkring, där för närvarande mer än tre miljoner människor är försäkrade, har mindre än tio av miljontals skadefall hänskjutits till domstol. Inom övrig försäkring ligger det till på samma sätt om man undantar försäkringar av skadeståndskaraktär såsom trafikförsäkring och ansvarighetsförsäkring, där skadeärendena många gånger av naturliga skäl inte kan slutgiltigt avgöras förrän de prövats av domstol.

Vid 1968 års ordinarie stämma den 19 juni förelåg från stämmodelagationen och styrelsen ett intressant förslag om en utvidgad och i väsentliga hänseenden ändrad skadeprövningsorganisation. Den nya organisationen togs upp till behandling i början av året i den kommitté som behandlar frågor rörande Folksams parlamentariska system och innebär att en särskild försäkringstagarnas förtroendeman, kallad Ombudsmanen för skadeprövning, skulle utses av stämman.

Ombudsmannen skall fungera som skadeprövningsnämndsorganisationens samordnande kraft samt vara föredragande och sekreterare i samtliga skadeprövningsnämnder i Folksam. Han skall dessutom fortlöpande granska skaderegleringsverksamheten inom olika sektioner och försäkringsgrenar och hålla sig underrättad om att fastställda instruktioner för en god skadereglering efterföljs. Genom att väljas av stämman och inte av styrelsen blir ombudsmannen direkt underställd stämman och stämmodelagationen och rapportskyldig till dessa. Han är sålunda inte såsom övriga tjän-

Styrelsens ordförande Seved Apelqvist presenterar förslaget till ny skadeprövningsorganisation vid Folksams ordinarie stämma den 19 juni 1968.

stemän inom skaderegleringsverksamheten underordnad styrelsen. Detta förhållande markerar klart hans direkta anknytning till det parlamentariska organ som står för försäkringstagarna närmast och han kan formellt och praktiskt betecknas som försäkringstagarnas personliga representant ifråga om speciella skadeprövningsärenden.

Skadeprövningsnämnderna, vilka fyller en viktig funktion inom skadeprövningsorganisationen, kommer för övrigt att fr o m 1969 års ordinarie stämma väljas av stämman och inte som hittills av styrelsen efter kandidatnominering av representerade organisationer eller intressegrupper.

Den rättsskyddsförsäkring som Folksam tog initiativet till 1961 och som andra bolag införde 1967 är även den ett led i strävandena att öka försäkringstagarens trygghet. Ersättningen från rättsskyddsförsäkringen utgår ju bla även vid tvister som försäkringstagaren eventuellt kan få med sitt eget försäkringsföretag.

Det äldsta företaget inom Folksam-koncernen grundades 1908. 60 årsjubileet har celebrerats på två sätt: den 10 maj lämnades anslag på 1,5 miljoner kronor till vetenskaplig forskning och upplysningsverksamhet i folkhälsofrämjande syfte och den 19 juni fattades beslut om den utvidgade och för all världens försäkringsrörelse unika skadeprövningsorganisation som åt försäkringstagarna ger största tänkbara trygghet.

Skadeprövningsnämnder i Folksam:

LO-Folksams skadeprövningsnämnd (1946), ordförande riksdagsman Arne Geijer

Folksams skadeprövningsnämnd (1954), ordförande talman Axel Strand

Folksams kvinnoråds rehabiliteringsnämnd (1956), ordförande fru Gerda Apelqvist

Folksams sportskadenämnd (1959), ordförande rektor Paul Högberg

Folksam-Motororganisationernas skadeprövningsnämnd (1961), ordförande landshövding Allan Nordenstam

Folksam-Yrkesbilismens skadeprövningsnämnd (1965), ordförande landshövding Allan Nordenstam

TCO-Folksams skadeprövningsnämnd (1968), ordförande förchef Olof Schärman

SALF-Folksams skadeprövningsnämnd (1968), ordförande förbundsordförande Sune Eriksson

Uttalande av stämmedelegationens ordförande Edvard Vilhelmsson

Allmänt kan sägas att skadebehandlingen har en avgörande betydelse för försäkringstagarnas värdering av hur försäkringsföretaget lyckas fullgöra sin sociala uppgift. Under de senaste decennierna har vi inom den kooperativa-fackliga försäkringsrörelsen på olika sätt försökt att effektivisera och bygga ut skadeprövningsorganisationen. En målsättning har varit att en medveten social linje skall tillämpas. Bl a av detta skäl bildades 1946 LO-Folksams skadeprövningsnämnd för kollektiv olycksfallsförsäkring. Därefter har under årens lopp en rad nya skadeprövningsnämnder etablerats för olika försäkringsområden, exempelvis yrkesskador, bilskador, sportskador, rehabilitering etc. TCO-Folksams skadeprövningsnämnd bildades 1959 och rekonstruerades 1968.

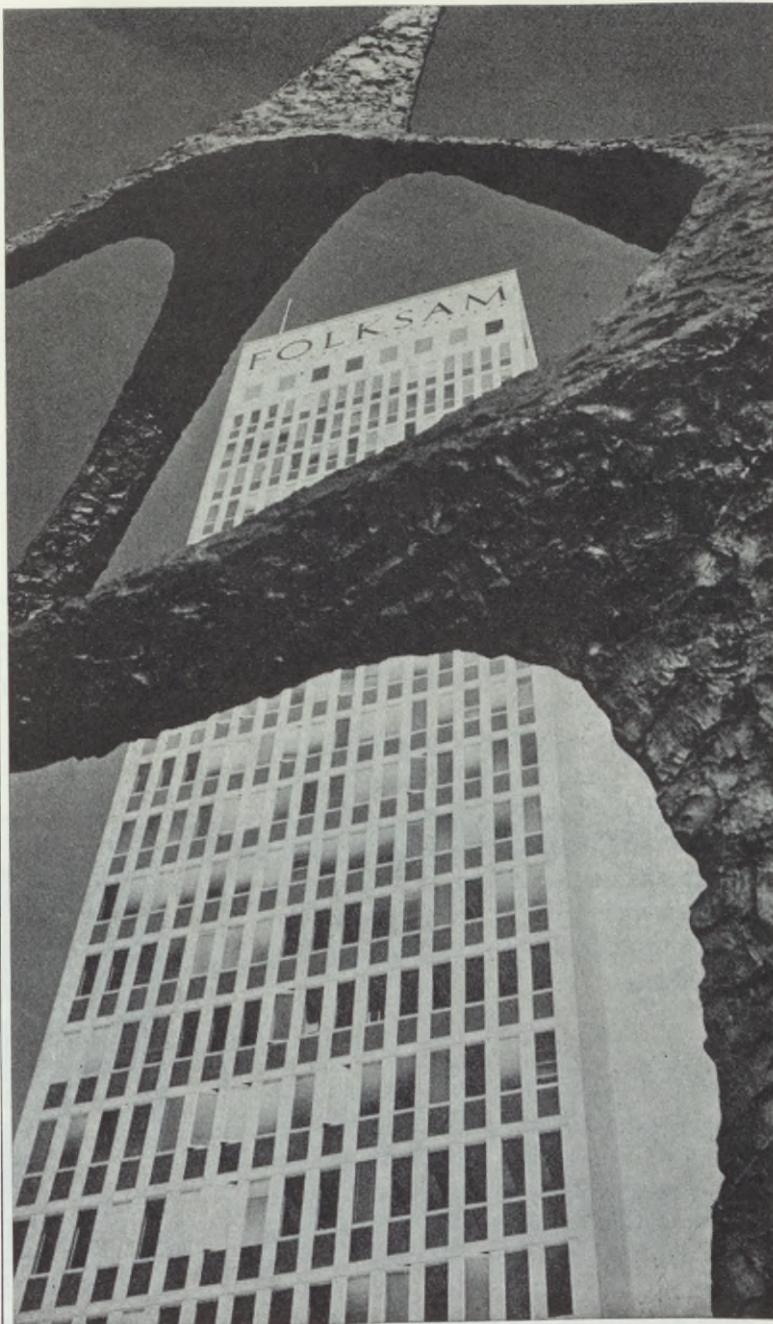
För alla skadeprövningsnämnderna gäller att försäkringstagarna har det avgörande inflytandet. Medicinska och juridiska experter står till förfogande.

Skadeprövningsnämnderna är av rådgivande karaktär och det slutgiltiga beslutet ligger hos Folksams styrelse. Det har dock ännu aldrig inträffat att styrelsen gått emot en rekommendation från någon av nämnderna i sådana fall där nämndens rekommendation varit till försäkringstagarnas fördel.

Däremot har det inte sällan hänt att Folksams styrelse positivt gått längre än skadeprövningsnämnderna ansett sig böra gå i sin objektiva tolkning av försäkringsvillkoren.

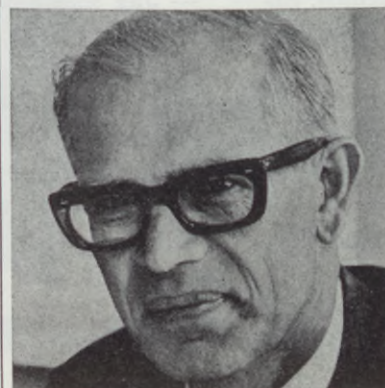
Edvard Vilhelmsson,
LO:s andre ordförande

Folksamhuset vid Skanstull med Arne Jones skulptur Treklang i förgrunden.

Landets första ombudsman för skadeprövning

Till denna befattning har utsetts direktör Hilding Åberg, 1917, sedan år 1954 anställd i Folksam och sedan 1957 biträdande chef för bilsektionen.

Hilding Åberg

Åberg blev jur kand 1943. Efter tingstjänstgöring och en kortare tids tjänst vid Hovrätten för Övre Norrland arbetade han först som amanuens i Pensionsstyrelsen och sedan i Försäkringsrådet. Mellan åren 1948 och 1954 arbetade han som ombudsman på Ömsesidiga Försäkringsbolaget Land och Sjö där han hade ansvar för yrkesskaderegleringen. Åberg har representerat Folksam i en rad olika utredningar och kommittéer och har sedan 1961 bl a varit föredragande och sekreterare i Folksam-Motororganisationernas skadeprövningsnämnd. I sin nya befattning sorterar Hilding Åberg direkt under stämman och stämmedelegationen. De parlamentariska organ som står för försäkringstagarna närmast.

på ett särskilt sätt till den som lyssnade.

Också fanns det en plikt för den unga kvinnan — den att hålla sin gård i Forsby vid liv. Gården där skulle inte få förfalla om Erka en gång ville fortsätta en bybos liv.

Hon såg på sin pojke. Önskade att hon kunnat förklara för honom om allt i de vuxnas värld. Det var nog gott gry i honom. Pojken skulle väl klara sig mor förutan om hon for tillbaka till Forsby. Nej, inte klamra sig fast vid den lille.

Inga viskade:

— Nu får du snart klara dej själv, Erka. Jag måste nog i alla fall fara tillbaka till Forsby.

Svårt att vara ensam mor. Erka kunde inte ännu förstå. Anspelningarna om kärlek från den yngre av Joshunbröderna — vad var nu det? Ingenting. Inga var en stolt kvinna.

Det blev träta och ordflöde mellan bröderna hos Joshuns på söndagseftermiddagen.

Ännu medan bröderna satt vid middagbordet började den yngre brodern klandra Inga. Han lät förstå att hon nog inte passade att ta tjänst härinne i samhället. Hon var inte lämplig. Där i Forsby förstod hon sig nog på att laga mat och sköta djuren. Men här ... när de ville ha det festligt på söndagseftermiddagen i Joshuns gård ... hände malören med servetterna.

Äldre brodern blev arg, bad den yngre tiga. Inget fel på Inga, bättre kvinna fick man nog leta efter. Men det löjligaste en försmådd friare kunde ta sig till var att klandra sin tillbedda. Alltför lätt att genomskåda en sådan svartsjuka. Det hela var ju ganska så genomskinligt.

Då reser sig Inga för att gå. Modern — behåller sitt lugn och är ordlös. Erka kommer in tillsammans med Joshun-lillen.

Orubblig är modern en sådan stund — storslagen om hon har ett barn att försvara. En strids ögonblick. Underlig kampen — om modern lämnar Joshuns gård, då är det klart besked. Den ordlösa ska väl så göra.

Erka pekar åt mors väska. Han vill ändå ha tillbaka trumpeten. Joshunpojken skall se den.

Så var det — han skulle klara sig bra Erka, pojken. Inte tid att spilla

Följ aktuell medicin och socialpolitik genom att prenumerera på Status

Prenumerationspris:

helår 20:—, halvår 11:—

Postgiro 95 00 11

Nu tar
folk som vet

REVIGÖR TONI-
CUM

Maten har under vintern lägre halt av vitaminerna A och C m. fl. Genom lagring, kokning, återuppvärmning kan ytterligare vitaminer förloras. Men en matsked REVIGÖR Tonicum har alltid människans hela vitaminbehov för ett dygn. Receptfritt på apotek och i hälsokostaffärer. Pröva REVIGÖR!

AB CARLS-BERGH ECKEMISK OCH FARMACEUTISK FABRIK

många ord. Inga smekte lätt den lille:

— Jag måste till Forsby nu — vi ses ju snart Erka.

Ock så:

— Be den snälle Joshun-farbrorn laga handtaget.

Hem till Forsby. Inga tog ett kort farväl. Tydligt samlade hon kraft mot överilningen och hon kunde inte alls säga något som väckte det känslsamma.

Och Joshuns-modern hissade Erka. Se, så — se så.

stora karlen då

och att börja skolan ... så härligt.

10

VIKTIGA SKÄL VARFÖR MAN BÖR BOSTADSSPARA I STOCKHOLMS SPARBANK

1. Stockholms Sparbanks bostadsstiftelse Ekkronan har 12 års erfarenhet av förmedling av villor, kedjehus och radhus.

2. Genom Ekkronan får Ni den största valmöjligheten tack vare verksamhetens omfattning och koncentration till Stor-Stockholm.

3. Under 1969 kommer ca 1.500 småhus att förmedlas med förtur till bostadssparare i Stockholms Sparbank.

4. Med 6.000 kr på Ert bostadsspar-konto får Ni även automatiskt förtur till Ekkronans fullt färdiga tomter för fritidshus.

5. Stockholms Sparbank har permanent utställning över ca 20 aktuella egnahemsområden.

6. Ni får regelbunden information om aktuella villa- och fritidsområden.

7. I samband med köp av äldre hus, tomter och insatslägenheter får Ni hjälp att ordna lånefrågan.

8. Alla låntagare har tillgång till sparbankens servicekonto, som ger inkomst på boendekostnaderna.

9. Bostadssparkontot ansluts automatiskt till Sparlån.

10. Alla villalåntagare kan genom Stockholms Sparbank teckna en förmånlig livförsäkring.

Jag önskar ytterligare information om Stockholms Sparbanks bostadssparande.

NAMN:

ADRESS:

POSTADRESS:

Kupongen insändes till
STOCKHOLMS SPARBANK
Marknadsavdelningen
Fack, 103 26 Stockholm

Låt traditionen leva

I år kan Ni även gjuta ljus. Enkelt att gjuta i kaffe- eller konservburkar. Vi levererar A-Te ljusmassa samt A-Te färgpigment: julrött, signalrött, orange, blått, lila, brunt, grönt och gult. 1 kapsel till 1 kg. massa. A-Te färdigpreparerade veckor i förpackning om 25 m.

BIVAX — BATIK-VAX — MARSCHALLER

Kvalitetsprodukter från

Firma Joel Svenssons Vaxfabrik

260 80 Munkaljungby

Telefon 0431/300 55

Resväskor

Beautyboxar

Attachéväskor

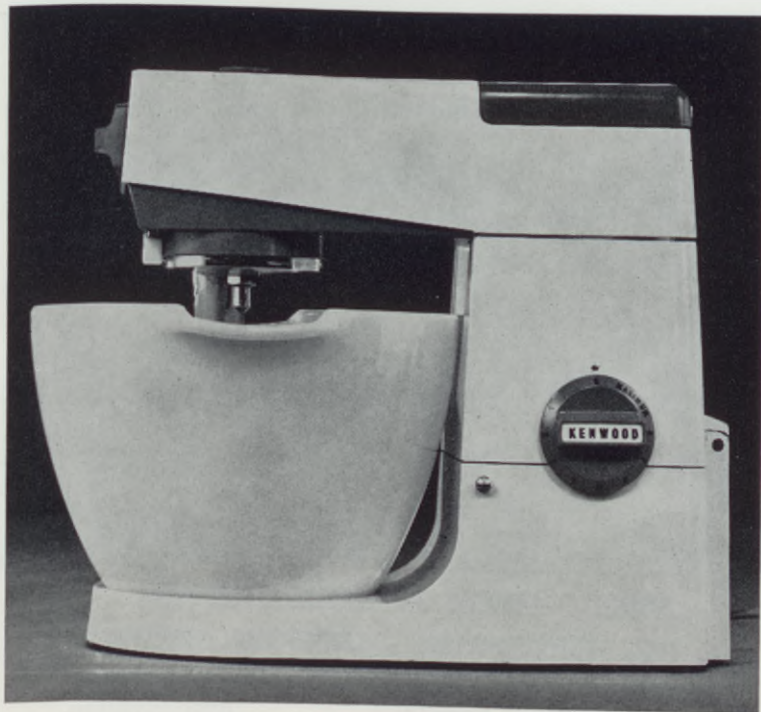

AB Värnamo Reseffektfabrik

Telefon 0370/132 75

(Leverantör till RHL-lotteriet)

Låt chefen göra jobbet!!

Kenwood Chef inte bara knådar, vispar, mal och pressar råsaft, mosar frukt — den skalar potatis också. Kenwood är världens mest sålda köksmaskin.

Testad av Konsumentinstitutet

— en produkt att lita på

Kenwood

En MODERNUM-PRODUKT — fråga efter den hos Er järnhandlare eller el-affär. — Finns också i varuhus.

RYA - NYHET!

lättare att knyta med sammanspolat garn på mönsterritad botten!

Jimeco

RYOR & HEMSLÖJD AB

BOX 55050, BORÅS 5

ORDERTEL. 033/12 88 30

Jimeco – först i Sverige med sammanspolat garn i RYA-satsen. Trä nålen och knyt – utan att nysta eller blanda garnet själv!

3 förnämliga RYA-kvaliteter till erkänt LÅGA PRISER!

JIMECO PERSISK RYA

– färdigblandat av:
3 eller 4 trådar äkta
PERSISKT GARN

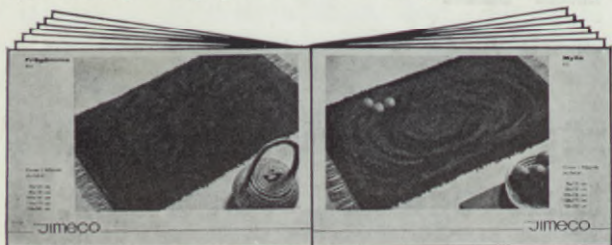
JIMECO BISON TWISTELIN

– färdigblandat av:
2 trådar äkta
PERSISKT GARN,
2 trådar specialtvinnat
ULL-GARN samt 6 trå-
dar LIN-GARN

MATTSNILJOR nöthårgarn i 28 härliga hemslöjds-
färger
Varpar etc i stor sorte-
ring

Färg o kvalitetsprover sändes mot 80 öre i frimärken.

För endast 1:50 i frimärken kan Ni rekvirera vår senaste RYA-katalog i färgtryck! Beställ katalogen redan i dag!

Från **JIMECO RYOR & HEMSLÖJD AB**

BOX 55050, BORÅS 5 - ORDERTEL. 033/12 88 30

beställer jag **JIMECO RYA-katalog** i färg, mot kr 1:50 i frimärken.

„ „ **MATTSNILJEPROVER** „ 0:80 i frimärken.

Namn

Adress

Postadress

Pris 3:–

